

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

Fånge i en maskulin värld

Ett genusperspektiv på kvinnors och mäns
upplevelser av fängelset

Examensarbete för masterexamen i kriminologi 30 hp

Kriminologi
Avancerad nivå
Vårterminen 2014
Erika Hedlund

Sammanfattning

Det finns olika förväntningar på människor beroende på vilket biologiskt kön de tillhör och vilket genus de därmed förväntas framföra. När det gäller personer som har begått brott och sitter i fängelse är det tydligt. En man som begår ett brott bryter visserligen mot samhällets lagar men han bryter inte mot normativa föreställningar om maskulinitet. En kvinna som begår ett brott bryter förutom mot lagen även mot normativa förväntningar på henne som kvinna, en kriminell kvinna uppfattas som en ”dålig” kvinna. Hur kvinnor och män bemöts i fängelset och upplever sin tid där påverkas av de förväntningar som Kriminalvården, personalen, andra intagna och allmänheten har på dem som kvinnor och män. Studiens syfte är att undersöka hur genus reproduceras i fängelser. Frågeställningarna är:

Hur reproduceras genus i svenska fängelser?

Reproduceras genus på olika sätt på kvinnliga och manliga anstalter?

Frågeställningarna besvaras med hjälp av intervjuer med fyra män och tre kvinnor som har avtjänat ett fängelsestraff där de berättar om sina upplevelser av fängelset. Intervjuerna analyseras utifrån en teoretisk tolkningsram som bygger på Butlers (1999) genusteoriska resonemang och begreppen normativ femininitet och normativ maskulinitet.

Resultatet presenteras under huvudtemana: Ankomsten, Barnen, Att avvika från fångpopulationen, Att vara kvinnlig fånge är att uppfattas som avvikande och Avdelningen. Studien visar att traditionella föreställningar om genus förstärks och reproduceras i svenska fängelser. Kvinnorna bedöms utifrån och förhåller sig till en normativ femininitet medan männen reproducerar en överdriven maskulinitet som en reaktion på situationen på anstalten. Centralt i kvinnornas berättelser är att de är väldigt medvetna om att de både avviker från den manliga normen som Kriminalvårdens verksamhet i huvudsak bygger på (de avviker från manliga fångar) och att de avviker från den normativa femininiteten och andra ”normala” kvinnor. Männen fokuserar mer på interaktionen med andra intagna och personalen. Interaktionen med andra intagna domineras av att de spelar en roll. De tar på sig en ”mask” och för fram en bild av sig själva som är starkt kopplad till en överdriven form av maskulinitet var syfte är att dölja svaghet. Kontakten med personalen ser framför allt ut på två sätt; antingen är det en konflikt och kamp med minimal kontakt eller en stämning där man kommer överens och kan umgås.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte och frågeställning.....	2
Teori.....	3
Genus som reproduktion.....	3
Normativ femininitet och maskulinitet.....	4
Tidigare forskning.....	5
Genus i amerikanska och brittiska fängelser	5
Maskulinitet	5
Kvinnliga fångar och femininitet	7
Föräldraskap.....	8
Svensk forskning	8
Fängelse och kön.....	8
Genus i missbruks- och ungdomsvård	10
Kön och genus i Kriminalvården.....	13
Kriminalvården.....	13
Kvinnliga och manliga fångar	14
Kriminalvårdens bild av kvinnliga fångar	14
Metod.....	16
Urval	16
Intervju och analys.....	17
Etiska överväganden.....	20
Studiens begränsningar	22
Intervjudeltagarna	23

Resultat och analys	24
Ankomsten.....	25
Barnen.....	26
Anstalten och barnen.....	27
”Det mest förbjudna” – att vara mamma och sitta i fängelse	29
”En kvinna kan ju inte stänga av tankarna på sina barn” - barnens närvaro och frånvaro	30
Att avvika från fångpopulationen	31
Att vara kvinnlig fånge är att uppfattas som avvikande	32
Kvinnokläder som ingen vill bära.....	35
Kvinnor som svaga och offer	37
Traditionella sysselsättningar.....	42
Avdelningen.....	43
”Nu pratar inga med plitarna”	43
Att bära en mask	45
Att låta masken falla	48
Diskussion	50

Litteraturförteckning

Bilaga 1. Intervjuschema

Inledning

År 2012 var 4377¹ personer intagna i svenska fängelser. Av dessa var 4134 män och 243 kvinnor (Kriminalvården 2014c). Männen är alltså en klar majoritet och fängelsesystemet är utformat utifrån en manlig norm (2008/09:RFR9:7). Denna studie undersöker kvinnors och mäns upplevelser av fängelset ur ett genusperspektiv. Materialet består av intervjuer med kvinnor och män som har erfarenhet av att sitta i svenska fängelser.

Att män är överrepresenterade i brott är ett av kriminologins mest grundläggande och stabila fynd, något som har bidragit till att det i första hand är mäns brottslighet som studerats samtidigt som kvinnor och flickor historiskt har utelämnats från forskningen. Feministisk kritik har riktats mot kriminologin på grund av vad man uppfattat som en könsblindhet; brottslighet har studerats utifrån en manlig norm utan att utveckla en kritisk syn på sambandet mellan brott och kön (Belknap 1996:4; Tomsen, 2008:xi; Heidensohn & Silvestri 2012:336). Männen är så självklara att titeln på studier med enbart män sällan reflekterar undersökningspersonernas kön medan det nästan alltid framkommer vid studier av båda könen eller enbart kvinnor (Belknap 1996:4-6). På senare tid har dock genus blivit ett etablerat och centralt ämne i kriminologisk forskning såväl internationellt som i Sverige (Karlsson & Pettersson 2006:63; Heidensohn & Silvestri 2012:336). Många kriminologiska forskare som studerat genus och fängelse har fokuserat på kvinnliga fångar. Forskare som studerat män i fängelse har däremot ofta koncentrat sig på ”*men as prisoners rather than prisoners as men*”, d.v.s. det faktum att de är män har inte studerats särskilt utan tagits för givet (Sim 1994:101). Det finns skilda förväntningar på individers beteende, genus, kopplat till individens biologiska kön (se teori). När det kommer till brottslighet blir det tydligt. Våld och aggressivitet är egenskaper som kopplas ihop med maskulinitet medan kvinnor förväntas vara moralbärare (Messerschmidt 2001:67-68; Lander 2003a:35). Brott är en mansdominerad praktik som kan fungera som en resurs för män att leva upp till maskulinitet (Messerschmidt 2001:67-68). En man som begår brott reproducerar maskulinitet medan en kvinna som begår brott står i direkt konflikt med den normativa feminiteten. Forskning visar att kvinnor som begår brott blir mer stigmatiserade eftersom de både bryter mot lagen och mot normer och förväntningar kopplade till feminitet. En kvinna som sitter i fängelse är inte bara avvikande genom att vara brottsling, hon ses även som en dålig kvinna (Young & Reviere 2006:3; Heidensohn & Silvestri 2012:353).

---

¹ Siffrorna avser antalet intagna den 1 oktober.

Syfte och frågeställning

Studiens syfte är att undersöka hur genus reproduceras² i fängelser, med hjälp av intervjuer med kvinnor och män som har avtjänat ett fängelsestraff. Jag har valt att intervjua både kvinnor och män eftersom den tidigare forskningen visar på skillnader mellan att vara kvinnlig och manlig fånge och hur genus reproduceras på manliga respektive kvinnliga institutioner. Samtidigt tenderar studier att enbart undersöka det ena könet, i första hand kvinnor. Genom att undersöka både kvinnors och mäns upplevelser är det möjligt att se likheter och olikheter som kan bero på skillnader i vilka förväntningar Kriminalvården, fångarna själva och andra har på kvinnliga och manliga fångar. Kriminalvårdens självklara manliga norm och bild av kvinnliga fångar som annorlunda, vars behov och brott särskilt behöver förklaras, tyder på att kvinnliga fångar uppfattas som (mer) avvikande. Det finns särskilda rapporter, faktablad och sidor om "kvinnor i anstalt" på Kriminalvårdens hemsida, männens behov och brott problematiseras inte på samma sätt. Det är som att allt utöver undantagen handlar om män. Genom att fokusera på kvinnor som avvikande riskerar man att förstärka den manliga normen, som att genusperspektivet bara är relevant för flickor och kvinnor som jämförs med den manliga normen (Ulmanen & Anderson 2006:73). Lander (2003a:27) skriver ”ofta när kön eller genus blir föremål för forskning blir det samma sak som kvinna/or som om det andra, det generella, det allmänna inte kunde genusbestämmas eller saknade genus”. Det finns anledning att anta att genus reproduceras på olika sätt eftersom det finns skilda förväntningar på personer knutna till deras kön samt att ett kriminellt handlande tolkas på olika sätt och får olika konsekvenser för kvinnor och män.³ Ulmanen och Anderson (2006:74) påpekar att den manliga normen inte bara kan vara skadlig för kvinnor utan även för män, vilket gör det viktigt att undersöka både män och kvinnors upplevelser ur ett genusperspektiv.

Frågeställningarna är:

Hur reproduceras genus i svenska fängelser?

Reproduceras genus på olika sätt på kvinnliga och manliga anstalter?

---

² Vad som avses med reproduktion av genus förklaras i teori.

³ Se teori.

Teori

Studien tar sin utgångspunkt i en genusteoretisk ansats där genus ses som en social konstruktion som ständigt reproduceras och kan reproduceras på olika sätt. Den första frågeställningens formulering, *hur inte om* genus reproduceras i svenska fängelser, visar att studien är teoridriven genom att den förutsätter teorins utgångspunkter. Studien syftar till att undersöka på vilket sätt genus reproduceras i den specifika kontexten i fängelset. För att undersöka studiens frågeställningar används Butlers (1999) genusteoretiska resonemang samt begreppen normativ femininitet och maskulinitet som teoretisk tolkningsram utifrån vilken intervjuerna analyseras. Den teoretiska ansatsen finns dock med som en röd tråd genom hela studien från planering och genomförande till analys och diskussion. I detta avsnitt presenteras först Butlers genusteoretiska resonemang och därefter begreppen normativ femininitet och maskulinitet samt hur den teoretiska tolkningsramen kan förstås i relation till fängelset.

Genus som reproduktion

Butler (1999:88) menar att genus inte är något som en person ”är” eller ”har” utan något som individen genom ”*diskursivt framtvungade performativa handlingar*” reproducera (eller ”gör”). Individer som antas tillhöra ett visst biologiskt kön, i en viss kultur och vid en viss tidpunkt (den diskursiva kontexten), kommer att förväntas bete sig på ett visst sätt; enligt det genus som är kopplat till individens kön. Det som vi uppfattar som en kvinnlig kropp förväntas reproducera femininitet och det som vi uppfattar som en manlig kropp förväntas reproducera maskulinitet. Genus görs genom sättet vi pratar, vad vi säger, hur vi agerar och hur vi för fram oss (Mattson 2005:24). De framtvungade handlingarna kommer med tiden, eftersom de fortsätter att upprepas, att framstå som naturliga, som något personen ”är” istället för något som personen ”gör”. Det som vi uppfattar som en inre egenskap blir till genom att vissa handlingar ständigt upprepas. Det som vi antar vara en inre egenskap (genus) är alltså något som vi förväntar oss och skapar, genus är en ”*hallucinatorisk effekt av naturaliserade gester*” (ibid:28). Lander (2003a:22) skriver ”*i vår vardag möts vi ständigt av könsdifferentierade budskap, föreställningar och praktiker vilka införlivats i vårt sätt att tänka och handla så att de tas för givna. Vi reflekterar sällan över detta mönster utan återskapar det ständigt genom våra handlingar*”.

Antagandet att det finns ett binärt genussystem leder till en tro på att genus speglar eller begränsas av könet. Butler (1999:36, 52, 56, 68-69, 87-88, 218) menar dock att det inte finns

något skäl att anta att det bara kan finnas två genus utan hävdar att det kan finnas flera sätt att kulturellt tolka den könade kroppen, det kan finnas flera genus (femininiteter och maskuliniteter). Konstruktion av maskuliniteter är inte något som uteslutande kan reproduceras av personer med manligt kön och konstruktion av femininiteter inte något som uteslutande kan reproduceras av personer med kvinnligt kön. Däremot uppfattas enbart de som upprätthåller en koherens mellan kön och genus som "begripliga". De personer vars genus inte följer av kön uppfattas som obegripliga, deras identitet kan inte "finnas" och enligt Butler straffas regelmässigt den som inte lyckas manifesteras sitt genus på "rätt" sätt. Samtidigt kan "*det egendomliga, det motsägande, det som faller utanför*" visa att den köns kategoriserade värld som uppfattas som naturlig är konstruerad och möjlig att konstruera annorlunda (ibid:182). De två distinkta genuskategorierna, maskulinitet och femininitet, är genom att de är en pågående handling möjliga att förändra och omtolka. Föreställningar om genus har inte varit enhetligt konstruerat i olika historiska kontexter. Genus påverkas även av diskursivt konstruerade identiteter som t.ex. klass, etnicitet och sexualitet.

Normativ femininitet och maskulinitet

Femininiteter (och maskuliniteter) är de strukturella handlings- och tankemönster som tillskrivs kvinnor och män kopplat till deras biologiska kroppar. Den normativa femininiteten är den femininitet, av flera möjliga, som representerar de historiskt och kulturellt bundna normativa förväntningarna på hur en kvinna bör vara. I vårt samhälle bygger förväntningarna på kvinnan, enligt Lander (2003a), på en föreställning om kvinnan som moralbärare och innehavare av en naturlig modersinstinkt. En "normal" kvinna förväntas reproducera en normativ femininitet. Ett beteende som inte överensstämmer med samhällets förväntningar och normer uppfattas som avvikande. Kvinnor kontrolleras genom en föreställning om den avvikande "dåliga" kvinnan och den normala kvinnan som hennes motsats. En viktig del i konstruktionen av normalitet och avvikelse för kvinnor är kontrollen av sexualitet. En kvinna som signalerar sexuell aktivitet och åtrå är en omoralisk "dålig" kvinna, en "hora", medan den normala kvinnan representeras av den "rena obefläckade madonnan" (ibid:26, 35, 38-42). Kvinnor som begår brott uppfattas som mer avvikande och blir mer stigmatiserade än män då de förutom att bryta mot lagen även bryter mot normer och förväntningar kopplade till femininitet (Young & Reviere 2006:3; Heidensohn & Silvestri 2012:351). Kvinnliga fångar ses inte bara som avvikande på grund av sin brottslighet utan även som dåliga fruar, mödrar och döttrar (Young & Reviere 2006:3).

Liksom kvinnor förväntas reproducera normativ femininitet förväntas män reproducera normativ maskulinitet. Olika former av maskulinitet är tillgängliga, tillåts och uppmuntras beroende på den sociala kontexten enligt Messerschmidt (2001). Brottslighet är en tydligt mansdominerad social praktik och brott kan, enligt Messerschmidt, vara en resurs som män använder (när andra maskulina resurser saknas) för att leva upp till sitt genus och visa andra att de är maskulina. Eftersom våld och aggressivitet kopplas ihop med maskulinitet är det ofta sådana brott som leder till fängelsestraff för män vilket i sin tur påverkar de maskuliniteter som är tillgängliga i fängelsemiljön (2001:67-68). Sabo m.fl. (2001:4-6, 10) menar att (det amerikanska) fängelsesystemet uppmuntrar och reproducerar destruktiva former av maskulinitet och att det förstärker framställningen av en överdriven form av maskulinitet. De menar att alla män känner till fängelsekoderna eftersom det är samma manliga koder som existerar utanför fängelset. Skillnaden är att en man i fängelset ökar medvetenheten om koderna eftersom straffen för att göra ”fel” är mer drastiska i fängelset än utanför. Det manliga beteendet i fängelset är alltså inte unikt utan bara en överdrift av kulturellt accepterade former av maskulinitet.

Tidigare forskning

Den svenska forskningen om genus och fängelse är mycket begränsad. Lindberg (2005:12) menar att forskning kring kvinnors brottslighet är ett eftersatt område i svensk forskning med stora kunskapsluckor. En stor del av forskningen om fängelse och genus är gjord i USA och Storbritannien. På grund av stora skillnader mellan framför allt den svenska och amerikanska kontexten (vad gäller rättsystem, fängelsesystemets användning och utformning samt övriga samhället) kan det ifrågasättas i vilken utsträckning anglosaxisk forskning har relevans för svenska förhållanden. Jag har därför valt att ge en översiktlig beskrivning av den anglosaxiska forskningen och sedan övergå till en mer ingående beskrivning av svensk forskning.

Genus i amerikanska och brittiska fängelser

Maskulinitet

Flera forskare menar att manliga fängelser präglas av en överdrivet maskulin kultur (Lutze 2003; Yewkes 2005; de Vigdiani 2012). I en etnografisk studie av fyra engelska mansanstalter konstaterar Yewkes (2005) att fångar får en position i fängelsehierarkin genom att framföra överdrivna former av maskulinitet (en publik identitet) som ofta inte stämmer överens med deras uppfattning av sig själva (som icke-macho). Yewkes menar att den eftersträvarvärda

bilden av maskulinitet utanför fängelset förstärks i fängelset.⁴ Att sitta i fängelse signalerar svaghet, konformitet och förlorad makt vilket, enligt Yewkes, leder till att männen gör motstånd genom att reproducera en extrem maskulinitet. *"In short, a hypermasculinity in which 'normal' values and behavioral patterns of powerful men take on an extreme form in the face of powerlessness against the institution"* (Yewkes 2005:61-62). Männen säger att de måste bära en hård och tuff mask vilket ofta upplevs som stressande och pressande. De flesta för fram en extrem konstruktion av maskulinitet men det finns även andra, mer subtila, sätt att reproducera maskulinitet. Till exempel kan juridiska kunskaper vara ett sätt för medelklassmän att hävda sin maskulinitet (ibid:56-57).

de Vigdiani (2012:271-280, 285-286) menar att framförandet av särskilda fängelsemaskuliniteter syftar till att dölja vad fångarna uppfattar som svaghet eller sårbarhet. För att uppnå status visar manliga fångar upp en maskulin identitet baserade på aggressivitet, våld, kontroll och exploatering. Ett sätt att reproducera fängelsemaskulinitet kan vara att styrketräna, vilket andra fångar uppfattar som "våldigt, väldigt macho" och ett sätt att bevisa sig. Det finns en press att använda gymmet och en rädsla hos de som inte "passar in" att bli förnedrade. Andra sätt att framföra sig som maskulin och heterosexuell kan vara raljerande skämt innehållande sexism och homofobi. Att inte visa känslor utan framställa sig som självsäker och att ha kontroll är centralt för maskuliniteten. Känslor hanterar fångarna först när de låses in i sin cell på kvällen. Överlag är den sociala samvaron ytlig och kännetecknas av uppvisandet av en fasad men männen skapar djupa vänskaper med enstaka personer som de kan släppa masken inför. de Vigdiani påpekar att detta beteende motarbetar fångarnas egen strävan att förbättra sig själva samt kriminalvårdens mål att rehabilitera, vilket förstärks av ett auktoritärt och paternalistisk rättssystem.

Lutze (2003:186-187) menar, liksom Yewkes, att fängelsestraffet i sig tar ifrån männen maskulinitet genom att de domineras och tas ifrån självständighet, möjlighet att uppnå legitim framgång, arbeta och tävla. Att vara manlig fånge är att behöva utöva sin maskulinitet i en situation där du får kämpa för självständighet och dominans, t.ex. genom att vara tuffare, starkare och mer aggressiv än personalen och andra fångar. Manliga fångar utsätts, enligt Lutze, för ständiga försök att avmaskuliniseras och utövar samma sak mot andra män. Det institutionella klimatet förstärker reproduktionen av en våldsam och aggressiv maskulinitet och leder till att personalen utvecklar strategier för att kontrollera detta beteende.

---

⁴ Resonemanget utgår från en underklasskontext.

Kvinnliga fångar och femininitet

Den anglosaxiska kriminalvården är utformad efter bilden av en manlig fånge (Thomas 2003:3). Strategier och riktlinjer som har skapats i en ”hypermaskulin” miljö överförs till kvinnoanstalter vilket leder till att kvinnor behandlas som män samtidigt som de förväntas bete sig enligt förväntningar på dem som kvinnor. Att straffa kvinnor innebär, enligt Lutze, inte att femininiteten tas ifrån dem utan fokuset är att rehabilitera deras femininitet så att de förblir svaga, beroende, passiva, emotionellt osäkra och underordnade (Lutze 2003:186-187). Behandling och andra aktiviteter på kvinnoanstalter är antingen utformad efter män eller könsstereotyp. Vanliga aktiviteter är t.ex. skönhetsprogram, ”kvinnliga” kontorsjobb, sömnad, frisörutbildning och matlagning (Belknap 1996:180; Bosworth 2003:143; Heidensohn & Silvestri 2012:353). Morash & Robinson (2004:320-330, 337) har undersökt hur personal som ansvarar för utformning av behandlingsprogram i amerikanska kvinnoanstalter ser på kvinnliga fångar samt om de reproducerar eller ifrågasätter genus. Majoriteten såg kvinnliga fångar genom ett traditionellt genusmönster som speglar samhället i stort, speciellt vad gäller synen på familjen. De ansåg att program som klassades som genusbevarande är lämpliga för kvinnor. De särskiljde på kvinnor och män och menade att visst bemötande passar kvinnor bättre. De anser att kvinnor behöver mer uppmärksamhet och kommunikation och kvinnor är mer verbala och känslösa. Ett annat vanligt perspektiv var genusproblematiserande som framhäver kvinnors annorlunda behov och problem kopplat till femininitet. Betydligt färre hade ett genusutmanande perspektiv, t.ex. att man tyckte att kvinnor får sämre förutsättningar i fängelset och att ojämställdheten måste korrigeras. Pollack (2012:104-106) menar att behandling riktad till kvinnliga fångar tenderar att ha ett psykologiskt perspektiv som individualiserar och patologiserar kriminella kvinnor och att deras problem och behov kopplas ihop med återfallsrisk. Kvinnors reaktioner på utsatthet (för våld och övergrepp) ses som faktorer som behöver förändras för att minska risker istället för strategier för att hantera trauman.

Den amerikanska forskningen visar även att kvinnliga fångar upplever fängelse annorlunda än män t.ex. vad gäller kontroll (utformad för män och deras mer aggressiva beteende), hur man hanterar och upplever tid och hur man löser konflikter (Thomas 2003:3). En skillnad mellan kvinno- och mansanstalter är att miljön på kvinnliga anstalter är lugnare och att kvinnliga fångar behandlar varandra bättre jämfört med manliga fångar (Belknap 1996:187; Zaitzow 2003:27).

Föräldraskap

Genomgångar av forskning om fängelse och föräldraskap visar att barn har en mer central roll för kvinnliga fångar jämfört med män (Belknap 1996:176; Owen 2003:31). Lutze (2003:191) menar att personalen använder barnen som hot för att få kvinnor att vara tysta och lydiga. Mammor som sitter i fängelse är mindre accepterade i samhällets ögon än pappor i fängelse. Förutom att det påverkar kvinnans upplevelse innebär det även att deras barn löper större risk att påverkas negativt (Belknap 1996:176). Det finns även studier som visar att kvinnliga fångar får betydligt färre besök av sina barn än män, delvis på grund av att anstalterna ligger längre bort från den egna hemorten (Zaitzow 2003:21). Barn till manliga fångar bor ofta med sina mammor medan kvinnliga fångar ofta har ensamt ansvar för barnen och därmed måste placera barnen i den egna familjen eller fosterfamilj (Young & Reviere 2006:181).

Svensk forskning

En stor del av den svenska forskningen som uppmärksammar kvinnor och män i fängelse utgår från biologiskt kön snarare än genus. En del av denna forskning presenteras eftersom den belyser centrala teman i studiens resultatdel. Forskning om genus inom närliggande fält, framför allt missbruksvård (både frivillig och tvångsvård) och ungdomsvård (enligt LVU och LSU), är av intresse för studien. Till stor del behandlar dessa institutioner målgrupper med egenskaper liknande fångpopulationen och många som befinner sig inom missbruks- och ungdomsvården gör det under tvång och i slutna former.

Fängelse och kön

Lindberg (2005:61-62) har undersökt villkoren för kvinnliga intagna på Hinseberg. Många kvinnor menar att personalen tilltalar och behandlar de intagna som barn (infantilisering), t.ex. använder personalen uttryck som ”lilla gumman” och ”flickor” trots att de talar med vuxna kvinnor. En del menar även att anstaltens rutiner och personalens bemötande leder till att de intagna regredierar. Lindberg menar att rutiner och ritualer på anstalten leder till en över- och underordning som liknar rollerna mellan vuxna, föräldrar eller lärare, och barn. Tolkningen utgår från ett institutionaliserings- och rollperspektiv. Ur ett genusperspektiv kan det tolkas som att personalens bemötande förminska kvinnorna så att de bättre passar in i en normativ femininitet där kvinnor ska vara passiva och underordnade.

Flera kvinnor beskriver ett hårt klimat där kontakt och samtal med personal inte accepteras av intagna, ett förhållningssätt som stämmer överens med personalens förhållningssätt att man ska hålla avstånd till de intagna. På vanliga avdelningar vill kvinnorna varken tala med

personalen eller andra intagna om känsliga ämnen eftersom man måste "hålla masken" för att inte visa sig svag, något som upplevs annorlunda av kvinnor på behandlingsavdelningar. Kvinnor som genomgår missbruksbehandling öppnar sig och släpper "masken" oftare. Lindberg (2005:52-53, 102, 114) menar att ett aggressivt beteende mot personalen kan vara ett sätt att upprätthålla makt i en situation där kvinnorna ofta upplever att de behandlas kränkande och påläggs skamkänslor.

Föräldraskap

År 2000 gjorde Hedin en utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården. Studien visar att kvinnorna ofta saknar en partner som tar hand om barnen och istället måste placera barnen hos familj, vänner eller genom socialtjänsten medan männens barn ofta bor med den andra föräldern (2000:13). Att inte ta hand om sina barn innebär enligt Hedin ofta ett stigma för kvinnor vilket leder till skam- och skuldkänslor. Kvinnor "*som hamnar i fängelse får en stämpel på sitt moderskap som är svår att tvätta bort*" (ibid:96). Att sitta i fängelse är ett misslyckande både i de intagna kvinnornas och i andras ögon vilket även kvinnorna i Lindbergs (2005) studie uppger. Lindberg (2005:13, 95) förklarar detta med allmänhetens syn på kriminella kvinnor och traditionella förväntningar på rollen som kvinna och mamma. De drabbas av en dubbel stämpling; de har inte bara begått ett brott utan även ett brott mot den traditionella kvinnorollen. Föräldrautbildningen kan påminna kvinnor om misslyckanden och trauman medan männen upplever den som ett erkännande av deras rättigheter som pappor och en normalisering i fadersrollen (Hedin 2000:84, 96). Hedin (2000:100) skriver att en del män tränger bort tankarna på barnen medan andra män och många kvinnor aldrig har kunnat tränga bort tankarna på barnen utan tänker på och oroar sig för dem nästan hela tiden. Även Lindberg (2005:41) visar att majoriteten av kvinnorna ganska eller mycket ofta är oroliga för sina barn och deras situation.

Många kvinnor i Lindbergs (2005:91, 95-96) studie uppger att de har svårt att få besök av barn och familj på grund av långa avstånd till anstalten. Cirka 40 procent får aldrig besök av sina barn. Besöken av barn upplevs inte enbart positivt eftersom det gör att det blir väldigt tydligt för kvinnorna att de förlorat rollen som mamma. Känslor kring sin misslyckade föräldraroll och barnen delas framför allt med andra intagna eller anhöriga; inte personalen.

Personalens reproduktion av genus

Bruhn (2013:124-127) har undersökt genus och arbetsdelning bland fängelsepersonal och visar att en del manliga kriminalvårdare tenderar att reproducera en macho maskulinitet som negativt påverkar interaktionen med framför allt unga manliga intagna. Den kamp om maskulinitet som uppstår leder till att både intagna och personal tvingas behålla en ”mask” och inte visa svaghet, något som inte uppkommer mellan kvinnlig personal och manliga intagna. Manliga intagna diskuterar känslor och problem i större utsträckning med kvinnlig personal. Enligt Bruhn grundar det sig i (intagnas och personalens) föreställningar om kvinnliga egenskaper men även att manliga intagna inte behöver hävda sin manlighet på samma sätt gentemot en kvinna. Kvinnlig personal ger en ”mjukare” kultur och en tydligare inriktning på relationer och rehabilitering än säkerhet. På avdelningar med stor andel kvinnor anpassar sig även den manliga personalen till en mer ”feminin” roll.

Genus i missbruks- och ungdomsvård

Ett stort antal studier av institutioner för ungdoms- och missbruksvård visar att verksamheten upprätthåller traditionella förväntningar på kvinnor och män (se t.ex. Hilte & Claezon 2005; Mattson 2005; Ulmanen & Andersson 2006; Laanemets & Kristiansen 2008). Flera studier visar att kvinnors och flickors sexualitet ses som något problematiskt som behöver normaliseras, att det finns en uppfattning om kvinnor och flickor som offer och att de individualiseras och psykologiseras i stor utsträckning (Hilte & Claezon 2005; Laanemets & Kristiansen 2008). Det är vanligt att flickor/kvinnor och pojkar/män behandlas och bemöts olika av personalen samt att de aktiviteter som erbjuds följer traditionella mönster. Kvinnor erbjuds aktiviteter som förknippas med femininitet medan män erbjuds aktiviteter som förknippas med maskulinitet (Lander 2003a; Laanemets & Kristiansen 2008; Pettersson 2008).

Hilte och Claezon (2005:4, 41, 91-92) har intervjuat personal på två ungdomsinstitutioner om behandlingsarbetet med flickor och pojkar. De menar att behandlingsarbetet bidrar till upprätthållandet av traditionella könsroller och heterosexualitet som norm något som personalen tar för givet och sällan problematiserar. Enligt Hilte & Claezon kan behandlingsarbetet ses som en normalisering av ungdomarnas identitet och livsstil. Normaliseringsprocesserna grundar sig i en normativ syn på genus. *”Den unga blir ett ’objekt’ som ska socialiseras in i en normalitet som faller inom ramen för vad som förväntas av flickor respektive pojkar. Om man som behandlare utgår från ett traditionellt*

könsrollstänkande och samtidigt kategoriserar den unge utifrån detta bortser man från dagens samhälle där det finns en mångfald av former för femininiteter och maskuliniteter” (Hilte & Claezon 2005:94). Både flick- och pojkinstitutioner styrs av en manlig norm där manliga värden och förhållningssätt används som underlag för könade beskrivningar av eleverna och behandlingen. I och med att flickornas beteende och egenskaper ständigt sätts i relation till den manliga normen uppfattas de som avvikande.

Laanemets & Kristiansen (2008:14, 16-17, 119) har undersökt arbetet vid tio avdelningar på SiS-institutioner för ungdoms- och missbruksvård. Vården reproducerar och förstärker enligt dem stereotypa uppfattningar om genus. När kvinnor synliggörs befästs en syn på dessa kvinnor som annorlunda än andra kvinnor, de behöver förändras för att bättre passa in i en traditionell kvinnoroll. Till exempel nämner personalen att man använder ett kvinnoperspektiv, vilket innebär att man gör saker som traditionellt anses kvinnligt. Det finns en komplementär syn på kön där kvinnor och män anses passa för olika uppgifter och komplettera varandra, de uppfattas som varandras motsatser.

Inom ungdomsvården bemöts flickor och pojkar på olika sätt. Pojkar bemöts på ett rakare och mer auktoritärt sätt och de tillåts inte vara ”små och lessna” eller visa oro och osäkerhet. Pojkarna ska lära sig att bli stora, starka, ansvarstagande och rationella män. I vården premieras en maskulinitet som betonar fysisk styrka. Flickors beteende individualiseras och psykologiseras, man uppfattar flickorna som skörare och att de måste skyddas. Flickorna beskrivs som offer för omständigheter som de inte kan påverka vilket gör att behandlarna har svårt att se dem som aktiva subjekt (Laanemets & Kristiansen 2008:9-10, 40, 61). När personalen inom missbruksvården talar om kvinnliga klienter överbetonas ofta problembilden och deras problem ses som egenskaper som gör dem annorlunda än andra kvinnor, de måste läras *”hur man beter sig som kvinna”*(ibid:117). Det kan ställas i kontrast till att männen anses ha svårt att uttrycka sina känslor, en egenskap som även andra män anses ha. Kvinnliga klienter har mer social kontakt och för oftare samtal med personalen jämfört med männen som oftare aktivt undviker personalen (ibid:102-103, 117-118).

Personalen inom missbruksvården är skeptiska till både kvinnornas och männens möjligheter att kunna vara föräldrar. Männens personal försöker tona ner föräldraskapet för att man inte tror att männen kan leva upp till de löften de ger barnen. Kvinnornas personal talar dock om att det är viktigt att uppmärksamma mammavården samtidigt som man vill förmedla att de kan vara bra mammor genom att inte bo med barnen under sämre perioder. Till skillnad från den

bild kvinnorna anser att de tidigare fått att en bra mamma ska ta hand om sina barn. Personalen uppmärksammar i större utsträckning föräldraskapets betydelse och försöker att hjälpa kvinnorna att inte se sig som dåliga mammor (Laanemets & Kristiansen 2008:117).

Mattson (2005) har undersökt institutioner för missbruksvård riktad till kvinnor och män. Hon menar att vården syftar till att återskapa och upprätthålla samhällets normer och ideal. Kön integreras som ett perspektiv i behandlingsarbetet som en del av de normaliserande ambitionerna: *”Genom ett samspel mellan kön, sexualitet, klass och etnicitet definieras, formas och fostras de kvinnor och män som behandlas /.../ enligt normer och ideal som kringgärdar kön. Könsdiskursen inom socialt arbete är snäv, särskilt för kvinnor, och när kön görs till en del av det normala finns det få sätt att vara kvinna på”* (ibid:254).

Kvinnors och flickors sexualitet

Ett gemensamt drag i ungdoms- och missbruksvården är att kontrollen av kvinnors och flickors sexualitet är central (Hilte & Claezon 2005; Ulmanen & Andersson 2006; Laanemets & Kristiansen 2008). Personalen för återkommande diskussioner om sexualitet som ett problem när det gäller flickor och kvinnor medan sexualitet inte är något som problematiseras eller ifrågasätts för pojkar och män (Laanemets & Kristiansen 2008:78-79, 120). Ulmanen & Anderssons (2006:68) litteraturöversikt av social barnavård ur ett könsperspektiv visar att socialtjänsten enbart intresserar sig för och problematiserar flickors sexualitet. Vissa beteenden anses enbart vara avvikande, fördömas och leda till ingripanden när flickor utför dem. Flickors beteende uppfattas som omoraliskt, utmanande och problematiskt om de inte intar en traditionell passiv roll (Hilte & Claezon 2005) Personalen förklarar vad som är olämpligt beteende och flickorna ska lära sig att tänka på vilka signaler de sänder genom sin klädsel och sitt beteende. De tränas aktivt i att tona ner sin sexualitet och förvandlas till *”anständiga och väluppfostrade flickor”* (ibid:45). Hilte och Claezon (2005:3, 45-46, 51) menar att bilden är dubbel då flickor både uppfattas som utsvävande och som offer medan Ulmanen och Andersson (2006:68-70) påpekar att offerbilden kan osynliggöra flickors styrka och försvåra möjligheten till ett bättre liv genom att låsa fast dem i en position som passiva objekt som begränsar deras identitet och handlingsutrymme.

Stereotypa aktiviteter

Aktiviteterna inom både ungdoms- och missbruksvården följer i stor utsträckning traditionella förväntningar på femininitet och maskulinitet. Flickor och kvinnor tilldelas aktiviteter som t.ex. handarbete, aktiviteter kring utseende och skönhet, shopping och matlagning och bakning (Lander 2003a:34, Mattsson 2005:175-180; Laanemets & Kristiansen 2008:59-60, 106-107). Lander (2003a:34) fann att kriminalvården ofta uttryckte sig på ett sätt som markerade att de vuxna missbrukande kvinnorna i hennes studie var omogna, t.ex. används uttrycket ”tjejer” ofta. Genom att lära kvinnor traditionella ”kvinnoysslor” kan kriminalvården och andra institutioner ”hjälpa dem att bli kvinnor” (ibid.). Anledningen till att detta anses vara viktigt är en föreställning om att en av orsakerna till deras avvikelse är att de saknar kvinnliga värden (ibid.). Pojkar och män tilldelas aktiviteter som idrott, tävlingar, snöskottning, jordbruk, styrketräning och fiske. I ungdomsvården förekom undantag från traditionella mönster där könsöverskridande aktiviteter främst erbjuds till flickor. Laanemets & Kristiansen (2008:59-60, 106-107) menar att bristen på könsöverskridande aktiviteter för pojkar (och de vuxna männen och kvinnorna) kan leda till att de stängs in i en traditionell form av maskulinitet (eller femininitet i kvinnornas fall).

Kön och genus i Kriminalvården

I detta avsnitt presenteras information om Kriminalvården och svenska anstalter samt skillnader mellan kvinnliga och manliga fångar och deras brottslighet. Därefter presenteras den bild av kvinnliga fångar som Kriminalvården förmedlar. Hur Kriminalvården konstruerar bilden av kvinnor och män i anstalter får konsekvenser både för hur allmänheten uppfattar dem samt för behandling och bemötande av kvinnor och män i fängelse. Det kommer att visas att männen ses som självklara, de utgör normen, medan kvinnor hanteras som ett undantag som måste förklaras.

Kriminalvården

Kriminalvården är en statlig myndighet vars övergripande uppgift är att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Det viktigaste målet är att minska antalet återfall i brott. Kriminalvårdens vision är att dömda ska vara bättre rustade att klara ett liv utan kriminalitet och droger, ”bättre ut”, efter avtjänat straff (Kriminalvården 2014d). Kriminalvården ansvarar för häkten, fängelser och frivården. Det finns 47 fängelser uppdelade på tre säkerhetsklasser,

där klass 1 är den högsta säkerhetsklassen och klass 3 den lägsta. Svenska fängelser är uppdelade med avseende på de intagnas kön, kvinnor sitter på fängelser för enbart kvinnor och män på fängelser för enbart män. Det finns sex anstalter för kvinnor, ingen med säkerhetsklass 1, och 41 anstalter för män (Kriminalvården 2014d).

Kvinnliga och manliga fångar

En stor majoritet av fängelsepopulationen är män. Trots att antalet och andelen kvinnor i svenska fängelser har ökat de senaste decennierna (från 1,6% år 1970 till cirka 5,6% 2013) är kvinnorna fortfarande i klar minoritet (2008/09:RFR9:12, 31; Kriminalvården 2014e). De vanligaste huvudbrotten är samma för kvinnor och män: tillgreppsbrott (27,6% av kvinnorna, 22,9% av männen), trafikbrott (16,1% av kvinnorna, 15,5% av männen) och narkotikabrott (19,1% av kvinnorna, 18,7% av männen). En större andel av männen är dock dömda för vålds- och sexbrott jämfört med andelen kvinnor. En större andel av kvinnorna är dömda för tillgrepps-, bedrägeri-, trafik- och narkotikabrott (Brottsförebyggande rådet 2013). Fångar är på många sätt en resurssvag grupp. Kvinnliga fångar har överlag sämre levnadsförhållanden än manliga fångar; fler kvinnor saknar sysselsättning, har ekonomiska svårigheter, psykiska hälsoproblem samt missbruksproblem (Nilsson 2002:102, 124-127).⁵

Kriminalvårdens bild av kvinnliga fångar

Den svenska kriminalvården är i mycket hög utsträckning utformad utifrån bilden av en manlig fånge. Trots att Kriminalvården har gjort vissa åtgärder för att bättre tillgodose och anpassa kriminalvården efter kvinnliga fångars livssituation utgår fängelset som institution fortfarande från ett manligt perspektiv. Kriminalvården menar att man uppmärksammat att kvinnliga och manliga intagnas behov kan se olika ut och konstaterar att skillnaderna är större än man tidigare trott. Samma behandlingsprogram ska vara tillgängliga för kvinnor och män, förutom ett program som är specifikt framtaget för kvinnor (VINN). Kriminalvården uppger att det finns en medvetenhet om att kvinnor inte kan behandlas utifrån samma förutsättningar som män men att den verksamhet och behandling som finns för kvinnor antingen är utformad för män och sedan i viss mån anpassad eller mycket traditionellt kvinnlig (2008/09:RFR9:7, 53). Utvärderingar visar att flera behandlingsprogram antingen har fått negativ effekt för kvinnor (med högre återfallsfrekvens jämfört med kontrollgruppen) eller ingen effekt alls samtidigt som männen fått positiva utfall för samma program (ibid:110). I kriminalvårdens

---

⁵ För aktuell studie se Kriminalvården 2014a.

uppföljning av riktlinjer för kvinnor listas faktorer som är speciella i arbetet med kvinnor i anstalt; kvinnor har inte begått grova brott mot andra intagna eller personal, medverkat i större ordningsstörningar eller rymningar eller begått grova brott under permission. Kriminalvården menar även att förhållandena är mildare på kvinnoanstalter. Trots det drabbas kvinnliga fångar av skärpt kontroll baserat på förhållanden i manliga anstalter (2008/09;RFR9:14; Kriminalvården 2000:3).

I kriminalvårdens faktablad om kvinnor i anstalt skriver man att dömda kvinnor ofta är mer marginaliserade än män vad gäller missbruk, arbete och relationer samt att kvinnor oftare är tillsammans med en missbrukande partner och har varit kuvade i relationen och saknar egen självbild. De skriver att kvinnorna i hög utsträckning både är dömda och brottsoffer och att de ofta fungerat som mäns *"brottsverktyg"* (Kriminalvården, 2012b). Även i *"Kvinnor i anstalt - uppföljning och vidareutveckling av riktlinjer för fängelsedömda kvinnor"*⁶ understryker Kriminalvården att kvinnor har en större problembild. Många kvinnor behöver hjälp och stöd att bearbeta övergrepp och misshandel och skuld- och skamkänslor kopplade till en upplevelse av att ha misslyckats som mamma. De skriver att kvinnor *"kräver närvaro, samtal och kontakt med personal på ett helt annat sätt och omfattning än vad som generellt är fallet med manliga intagna"* men att det inte finns resurser att tillmötesgå kvinnornas behov (Kriminalvården 2000:2). De föreslår att arbete och verksamhet på kvinnoanstalter ska vara skapande och kreativa t.ex. skivverkstad, keramik, snickeri och frisk- och kroppsvård utifrån kvinnornas intressen. Brott- och missbruksrelaterade program ska *"stärka kvinnornas självkänsla och identitet i kvinnorollen"* och vara inriktade på bl.a. könsroller, jämställdhet och konflikthantering (ibid:17; bilaga3c). Kriminalvårdens bild stämmer i stor utsträckning överens med bilden av flickor och kvinnor inom svensk ungdoms- och missbruksvård.⁷

Det faktum att män är en stor majoritet innebär att kvinnliga fångar ofta verkar hanteras som ett undantag från den manliga normen och att de får sämre tillgång till eller felaktigt utformade resurser samt bestraffas på grund av manliga fångars beteende. Kvinnornas behov och problem presenteras genomgående som annorlunda genom att det ställs i relation till manliga intagna. Männens beteende och brott problematiseras inte på samma sätt. Det finns t.ex. inga särskilda faktablad eller särskilda rubriker om *"män i anstalt"* på kriminalvårdens hemsida. Det verkar som att allt utöver de särskilt påpekade undantagen, som gäller kvinnor,

---

⁶ Dokument med förslag från en projektgrupp inom Kriminalvården gällande frågor rörande kvinnor i anstalt.

⁷ Se tidigare forskning.

handlar om män. Forskare inom missbruksvården menar att det sätt som kvinnliga missbrukare beskrivs (vilket i stora drag stämmer med Kriminalvårdens bild av kvinnliga fångar) skapar stereotypiseringar och underordning genom att de inte bara framställs som avvikande från manliga missbrukare utan även avvikande från andra kvinnor (Mattsson 2005:41-42, 50).

Flera av de förslag som framförs är avsedda att försvara de intagna kvinnornas rättigheter och utöka resurserna till en grupp i kriminalvården som beskrivs som särskilt utsatt. Risker är att, oavsett intention, Kriminalvårdens beskrivningar av kvinnliga fångar och det bemötande man anser att de behöver omvandlas till en praktik där kvinnliga fångar ”är” annorlunda jämfört med manliga fångar på grund av deras biologiska kön istället för att de omständigheter som beskrivs är egenskaper och beteenden som de tillskrivs och förväntas reproducera på grund av sitt kön. Förutom att kriminalvården reproducerar och förstärker normativa förväntningar på genus blir det problematiskt för de kvinnor (och män) som inte kan eller vill reproducera genus enligt deras förväntningar.

Metod

Studiens frågeställningar besvaras med hjälp av intervjuer med kvinnor och män som har avtjänat ett fängelsestraff i Sverige om deras upplevelse av tiden i fängelset. I detta avsnitt diskuteras hur intervjupersonerna har hittats och valts ut, hur intervjuerna har genomförts och analyserats, etiska övervägningar samt studiens begränsningar.

Urval

I studiens inledningsskede kontaktade jag KRIS⁸ och tidningen Filen⁹ för att be om hjälp med att hitta intervjudeltagare. I KRIS tillfrågades personer i organisationen om de ville delta vilket resulterade i fyra intervjudeltagare, tre män och en kvinna. Tidningen Filen publicerade

---

⁸ Föreningen KRIS, Kriminellas Revansch i Samhället är en förening som bildades 1997 av personer med erfarenhet av kriminalitet och missbruk. Tanken är att medlemmarna tillsammans ska fungera som ett stödjande nätverk för personer som vill lämna kriminalitet och missbruk. KRIS verksamhet består framför allt av uppsökande verksamhet, föreläsnings- och utbildningsverksamhet, medlemsverksamhet och övrigt brottsförebyggande arbete (Frodlund 2003:6, 16).

⁹ Tidningen Filen ges ut av en ideell organisation med samma namn sedan 2013. Tidningen är skriven av och för fångar i syfte ”att föra fångars röster över murarna och ge dem ett forum där de fritt kan uttrycka sina åsikter men även verka opinionsbildande” (Tidningen Filen 2014). Organisationen verkar för att uppmuntra till fångkamp samt har som ståndpunkt att ”rasism, klass, kön och andra maktstrukturer avgör vem som övervakas, kontrolleras och fängslas och vill vara en antirasistisk och feministisk röst” (ibid.).

information på organisationens Facebook-sida med en uppmaning att kontakta mig vid intresse vilket ledde till att tio personer tog kontakt med mig via Facebook, mail eller telefon. Av dessa var nio personer initialt intresserade av att delta, sju män och två kvinnor. Två var inte möjliga att intervjua på grund av långa avstånd, fyra kontaktades med mer information men återkom därefter inte med svar och en kontaktade mig först efter att datainsamlingen var färdig. Två av de personer som svarat på annonsen är intervjudeltagare i studien, en man och en kvinna. Eftersom jag hade problem att hitta fler kvinnor till studien bad jag andra kontakter att vidarebefordra min fråga till kvinnor som avtjänat ett fängelsestraff vilket ledde till att jag fick kontakt med min sista intervjudeltagare.

Intervju och analys

Totalt har sju intervjuer genomförts med fyra män och tre kvinnor. Intervjuerna har genomförts som tematiskt öppna intervjuer. Fördelen med tematiskt öppna intervjuer är att de minskar risken att intervjuaren i förväg bestämmer frågor utifrån en förutfattad mening om vad intervjudeltagaren kommer att svara (Aspers 2011:140). I tematiskt öppna intervjuer används en struktur med teman som har identifierats och som är knutna till den valda teorin samtidigt som intervjun är så pass öppen att intervjudeltagaren kan påverka frågorna (ibid:143-144). *”Öppenheten ger empirin möjlighet att ’övertaska’ eller ’slå tillbaka’ forskarens föreställningar”* (ibid:140). Aspers (2011:141) menar att den tematiskt öppna intervjun liknar samtalets logik vilket är en fördel under intervjun. Mina tidigare erfarenheter liksom denna studie visar att metoden ger en mer avslappnad atmosfär jämfört med mer strukturerade intervjuer. Intervjun är mer öppen för påverkan från intervjudeltagaren vilket denne ofta märker och i större utsträckning leder in samtalet på egna spår. Det innebär dock inte att den maktobalans som intervjuer vanligen innehåller försvinner. Jag som intervjuare har större möjligheter att styra samtalet än intervjudeltagaren eftersom jag har en agenda med att ställa vissa frågor.

Intervjuschemat konstruerades med övergripande teman som var relevanta utifrån teori samt tidigare forskning (Aspers 2011:143, 146). Temana var bakgrundsinformation, anstalten (dagliga rutiner, händelser på avdelningen, programverksamhet, barn och andra intagna), personalen (hur uppfattas personalen och deras bemötande), föreställningar (intervjudeltagarnas föreställningar av fängelset, intagna kvinnor och män) samt frigivning och kontakt med andra myndigheter. Den tematiskt öppna intervjun låter forskaren öppna upp ett samtal där intervjudeltagaren kan bli *”medkonstruktör av frågorna”* och forskaren kan

reagera på de svar som uppkommer (Aspers 2011:144). Intervjuschemat har använts som en sammanhållande ram men har vid flera intervjuer använts sparsamt för att i större omfattning fokusera på det som intervjudeltagaren väljer att föra fram och att följa upp detta. Efter några inledande frågor har de flesta intervjudeltagare berört många teman utan att jag har behövt ta upp dem. I dessa fall har min roll varit att indirekt styra intervjun genom att ställa uppföljningsfrågor på teman som har visat sig vara viktiga vid tidigare intervjuer och att jag bett intervjudeltagarna utveckla varför de tycker nya teman är viktiga (ibid:147). Under processen har intervjuschemat utvecklats genom att teman eller frågor som kommit upp i tidigare intervjuer tagits med för att få flera individers syn på nya teman.

Intervjuerna med personer från KRIS genomfördes i deras lokaler, en intervju genomfördes på kriminologiska institutionen på universitetet och en intervju genomfördes i en annan stad där intervjupersonen ordnade så att vi fick låna ett rum hos det lokala Unga KRIS. Den sista intervjun genomfördes som ett videosamtal via Skype eftersom intervjupersonen bor långt bort och intervjun inte kunde genomföras vid det tillfället som var planerat. Vid det laget var det för sent att hitta en ny intervjuperson vilket gjorde att jag beslutade att genomföra intervjun över Skype. Trots att det kan upplevas mer opersonligt upplevde jag att intervjun flöt på bra och att jag hade samma möjligheter att uppfatta tonläge och kroppsspråk som vid en personlig intervju.

Under intervjuerna med de kvinnliga intervjudeltagarna upplevde jag att de i stor utsträckning, på eget initiativ, talade om och beskrev sina upplevelser av fängelset utifrån ett genusperspektiv.¹⁰ När jag intervjuade de manliga intervjudeltagarna upplevde jag inte att männen i någon större utsträckning pratade om genus eller maskulinitet.¹¹ Senare insåg jag att detta berodde på att männen inte såg sina upplevelser utifrån ett genusperspektiv. Männen såg sina upplevelser som en fånges upplevelser, inte en *manlig* fånges upplevelser, till skillnad från kvinnorna som såg sina upplevelser som en *kvinnlig* fånges upplevelser. Även Mattson (2005:67-68) hade i sin studie av missbruksbehandling svårare att fånga maskulinitet än femininitet. Hon förklarar det med att män tenderar att uppfattas som könsneutrala¹², det är svårt att fånga det som är normgivande eftersom det sällan benämns eller synliggörs. "För den

---

¹⁰ Även om varken kvinnorna (eller jag själv i intervjusituationen) använde de akademiska begreppen.

¹¹ Redan under intervjuerna uppmärksammade jag uttalanden med koppling till maskulinitet men när jag försökte följa upp med fler frågor verkade männen inte förstå mig. I intervjusituationen förstod jag inte att de i stor utsträckning talade om maskulinitet men på ett annat sätt än vad jag hade föreställt mig att de skulle göra.

¹² Mattson använder av teoretiska skäl begreppet kön istället för att dela upp begreppen kön och genus.

som är och som införlivas i normen behöver egentligen aldrig det normala och självklara definieras eller konkretiseras. Man är "man" helt enkelt, en normgivande allmängiltighet som framstår och riskerar att uppfatta sig själv som positionslös och objektiv" (Mattson 2005:250). I en växelverkan mellan empirin och den tidigare forskningen och teorin växte den genusteoretiska tolkningen av männens berättelser fram och i efterhand är det svårt att förstå att jag inte kunde se de tydliga teoretiska kopplingarna.

Intervjuerna har varat mellan 45 minuter och fyra timmar. Den totala mängden inspelat material uppgår till 12 timmar varav lite mer än hälften utgörs av intervjuer med kvinnor. Intervjuerna har transkriberats ordagrant från det inspelade materialet. Den intervju som genomfördes över Skype hade bitvis dålig ljudkvalitet vilket innebar att vissa passager inte gick att återge ordagrant från inspelningen. Dessa passager har jag fyllt i efter anteckningar som gjordes under intervjun eftersom jag upplevde att ljudkvaliteten bitvis kunde komma att vara dålig. Dessa passager är särskilt markerade i det transkriberade materialet. Den totala mängden utskrivet material uppgår till 217 sidor.

Analysarbetet börjar redan innan och under intervjuerna men en mer intensiv analysfas inleds under transkriberingen och fortsätter under arbetet med det färdiga materialet (Karlsson & Pettersson 2006:71, Aspens 2011:18). Under tiden jag lyssnade på och transkriberade intervjuerna antecknades förslag på teman. Materialet har lästs flera gånger och teman har skapats av återkommande ämnen som flera intervjudeltagare tagit upp som berör hur genus reproduceras. Temana har inte varit formulerade innan analysen utan kommer från materialet, dock liknar flera teman sådant som finns i tidigare forskning och var därför inte oväntade. Även oväntade teman framkom under analysarbetet, t.ex. "Ankomsten", "Att avvika från fångpopulationen" och undertemat "Kvinnokläder som ingen vill bära". Efter temana valts ut fördes den teoretiska tolkningsramen in mer tydligt (vilken funnits med hela tiden och även påverkat de teman som skapats) och materialet analyserades utifrån teorin för att lyfta tolkningarna till en teoretisk nivå (jämför med Karlsson & Pettersson 2006:71-75). De frågor som ställs till materialet baseras på antaganden hos den som ställer dem vilket kommer att påverka den följande analysen där jag som forskare tolkar intervjudeltagarnas uttalanden. Det blir därför viktigt att formulera belägg och argument för tolkningen så att läsaren kan pröva dess rimlighet (Kvale & Brinkmann 2009:49, 227-228). Då jag som forskare är delaktig i konstruktionen av den kunskap som produceras kan en redogörelse för min förförståelse och mina utgångspunkter underlätta läsarens bedömning av analysen (ibid:70). Studiens utgångspunkt är inte teoretiskt eller ideologiskt neutral. Studiens syfte och frågeställningar är

teoridrivna och utgår ifrån feministiska genusteoretiska resonemang som även är en del av mina personliga åsikter. Lander (2003b:6) återger von Hofers (1976) ståndpunkt att *”inga vetenskapliga frågor ställs oberoende av idétradition och kultur och all forskning har alltid en politisk dimension”*, en ståndpunkt som jag delar. Liksom Lander menar jag att forskaren har ett ansvar för de konsekvenser som forskningen kan leda till och har en vilja att synliggöra missförhållanden. Jag har medvetet valt att undersöka reproduktionen av genus utifrån fångarnas perspektiv istället för personalens eftersom jag tycker att det är viktigt att ge en röst åt de kontrollerade istället för de som kontrollerar.¹³ I samtal som jag innan studien haft med personer som avtjänat fängelsestraff har jag, och ibland även de själva, uppmärksammat flera ageranden från Kriminalvården och dess personal som visar på föreställningar om och förväntningar baserade på kön och genus.

Etiska överväganden

I arbetet med studien har jag utgått från Vetenskapsrådets (2002:7-8, 10, 12-14) forskningsetiska principer. Det innebär att intervjudeltagarna har informerats om studiens syfte samt villkoren för deras deltagande. Deltagarna har informerats om att deras deltagande är frivilligt och kan avbrytas när som helst, att materialet enbart kommer att användas av mig för forskningsändamål, att materialet kommer att behandlas med största möjliga konfidentialitet samt att deltagarna aidentifieras och är anonyma. Att intervjudeltagarna är anonyma innebär mer än att ta bort t.ex. namn och platser eftersom citat i vissa fall, om de är tillräckligt detaljerade, kan göra att utomstående kan identifiera enskilda individer. Enligt de forskningsetiska principerna ska åtgärder tas för att försvåra för utomstående att identifiera enskilda individer. Risken att individer oavsiktligt kan identifieras skall beaktas vid vägningen av värdet av det förväntade kunskapsstillskottet mot eventuella negativa konsekvenser för de berörda (ibid:12-13). För att minska risken att individer oavsiktligt identifieras har jag valt att inte redogöra för intervjudeltagares ålder, anstaltens säkerhetsklass, strafflängd mm. uppdelat på enskilda intervjudeltagare utan presenterar denna information för gruppen gemensamt (se t.ex. Mattson 2005:58; Lander 2003b:331). I några fall där citat eller information från en intervjudeltagare innehåller information som jag bedömer är för detaljerad kan delar utelämnas. I vissa fall har det ersatts med mer generell information, t.ex. om någon anger ålder på ett barn kan det ersättas med vilken åldersgrupp barnet tillhör t.ex. förskoleålder eller tonåring. I dessa fall anges det att jag har ändrat på

---

¹³ Genusnormerna får dock effekt både på fångar och personal vilket innebär att även personalen kontrolleras av de genusnormer som reproduceras.

citaten. Jag är medveten om att det kan innebära att bedömningen av analysen försvåras något för läsaren men i dessa fall har jag bedömt att de eventuella negativa konsekvenserna för intervjudeltagaren väger tyngre. Anonymiteten innebär att ingen utomstående person ska kunna identifiera intervjudeltagarna.

Fyra av intervjudeltagarna kommer från samma organisation och intervjuerna med dem har gjorts under samma dag på samma plats. Det innebär att de kan veta vilka övriga intervjudeltagare från KRIS som deltagit i studien. Eftersom de alla är medlemmar i KRIS och vistas öppet i deras lokal är det faktum att de tidigare har begått brott och/eller suttit i fängelse inte hemligt. Under dagen upplevde jag att de öppet delade med sig av olika problem och känslor de hade rörande sin situation till varandra. Min bedömning är att intervjupersonerna om de skulle kunna identifieras av andra intervjudeltagare från organisationen inte skulle lida av det. Eftersom mycket av den information som underlättar identifiering har tagits bort är det troligt att intervjudeltagarna skulle ha svårt att avgöra vilka uttalanden som hör till vilken person även om de vet vilka andra som är med i studien.

Forskning om brott och fängelse behandlar områden som kan uppfattas som känsliga. Intervjudeltagarna är genom de brott de dömts för och det utdömda fängelsestraffet ”*per definition förknippade med avvikelse*” (Nilsson 2002:56). För mig innebär det ett ansvar att inte framställa intervjudeltagarna på ett sätt som förstärker synen på dem som avvikande och som i värsta fall kan leda till ytterligare stigmatisering av dem som individer eller fångpopulationen som grupp. Med det menar jag inte att jag avser att försköna intervjudeltagarnas uttalanden eller åsikter utan att framhäva sidor av intervjudeltagarna som människor och inte enbart som före detta fångar och brottslingar. Under intervjuerna har jag upplevt att intervjudeltagarna med ärlighet, stor självinsikt och inte sällan självkritik visat att de är människor med såväl bra som dåliga sidor och att brotten i sig inte definierar individen som person. För de enskilda intervjudeltagarna kan frågor och ämnen under intervjuerna ha väckt negativa känslor och ett flertal berättade om känslor av sorg, skuld, ilska och maktlöshet, särskilt rörande barn och familj. Trots det upplevde jag att intervjudeltagarna ville prata om sina upplevelser och föra fram sina åsikter till någon som lyssnar och tar dem på allvar. Det kan även bero på att flera av intervjudeltagarna på olika sätt genom sitt arbete eller andra engagemang är engagerade i frågor som rör kriminalvård och kriminalpolitik.

Studiens begränsningar

Studiens intervjudeltagare är inte representativa för gruppen fångar i stort, exempelvis hör flera av dem till en mindre resurssvag grupp, med en ordnad social situation, jämfört med fångpopulationen i stort (se t.ex. Nilsson 2002). Troligen skiljer sig upplevelsen mellan personer beroende på deras sociala bakgrund. Jag anser inte att det är ett problem eftersom ett så pass litet urval inte kan antas representera fångpopulationen i stort, det är inte heller min avsikt. Jag ser de berättelser som intervjudeltagarna delar med sig av som några av flera möjliga sätt att uppleva ett avtjänat straff i fängelse. Det innebär inte att resultaten och slutsatserna är mindre giltiga utan att de representerar upplevelsen hos personer med liknande erfarenheter. Troligen finns det flera sätt att uppleva fängelset och olika sätt som genus reproduceras utifrån andra positioner. I resultatdelen framkommer dock att upplevelsen hos intervjudeltagare av samma kön har stora likheter oavsett andra skillnader mellan dem. Resultat och analys ställs mot tidigare forskning.

Vid intervjuer finns alltid en risk att intervjudeltagaren av olika anledningar förändrar sin berättelse, t.ex. genom att framställa sig på ett sätt som är socialt ”önskvärt”. Mina intervjudeltagare har dock på ett sätt som jag upplevt som ärligt berättat även om negativa aspekter kring sitt eget beteende och person. Jag har ingen anledning att tro att intervjudeltagarna förskönar eller berättar något annat än ”sanningen” så som de upplevde den och idag minns den. Samma situationer berättat av någon annan skulle sannolikt berättas annorlunda eftersom vi tolkar vår verklighet utifrån olika förutsättningar och erfarenheter, vår levda erfarenhet (Lander 2003b:9). Intervjudeltagarna sitter inte längre i fängelse utan de talar om hur det var då utifrån sin situation idag, flera har gjort stora förändringar och lever idag ett liv utan kriminalitet och droger. Det faktum att de har förändrat sin livssituation gör också att de kan ha lättare att kritiskt reflektera över sitt beteende. Den tid som gått kan visserligen förändra berättelsen men den kan även göra att man har lättare att reflektera över andras och sitt eget beteende. Min ståndpunkt är att de berättelser som kommer fram i intervjuerna är deltagarnas konstruktioner av upplevelser i fängelset tolkade genom de erfarenheter, kunskaper och åsikter de har idag. En tänkt objektiv ”sanning” är i princip omöjlig att fånga, även om jag själv skulle bevittnat det intervjudeltagarna berättar om hade min upplevelse varit en tolkning utifrån min förförståelse.

Pollack (2012:105) uppmärksammar att det finns dominerande diskursiva sätt att berätta sin historia på inom kriminalvården. Fångar som berättar på andra sätt upplever att de motarbetas och att kriminalvården försöker förändra historien vilket gör att en del, enligt Pollack, slutar att delta i berättandeprocessen. Troligen finns det dock många som berättar sin historia på det förväntade sättet för att, av olika anledningar, vara kriminalvården (och andra) till lags. Studiens intervjudeltagare är i stor utsträckning kritiska mot kriminalvården och gör motstånd mot den bild som man upplever att kriminalvården vill lägga på dem. Dessutom är studiens fokus inte intervjudeltagarna som personer och brottslingar, vilket de institutionaliserade berättelserna tenderar att handla om, utan om upplevelsen av fängelset.

En viktig begränsning i studien är att den, på grund av begränsat utrymme och tid, enbart utgår från genus som kategorisering och därmed bortser från aspekter som klass, etnicitet och sexualitet. Det är problematiskt eftersom ett antagande att genus är den viktigaste kategorin för alla kvinnor och män riskerar att förneka att etnicitet och klass kan vara minst lika viktigt (Pollack 2012:105). Dessutom påverkas upplevelsen av genus av diskursivt konstruerade identiteter som klass, etnicitet och sexualitet.¹⁴

Intervjudeltagarna

Intervjudeltagarnas ålder sträcker sig mellan trettio- och sextioårsåldern, kvinnorna är överlag något yngre. Alla har avslutat sina fängelsestraff mellan 2010 och 2014. Fyra intervjudeltagare har avtjänat ett fängelsestraff medan övriga har avtjänat två till fyra fängelsestraff. Strafftiden varierar mellan 18 månader och sex och ett halvt år (förutom ett på två månader), kvinnorna har överlag kortare strafftid. Tillsammans har intervjudeltagarna dömts till mer än 25 år i fängelse och avtjänat straff på minst 13 olika anstalter i Sverige i alla säkerhetsklasser, dock har enbart tre vid något tillfälle varit intagna på öppen anstalt medan fyra har avtjänat hela eller delar av sina fängelsestraff i högsta säkerhetsklass.¹⁵ Under tiden i fängelse hade tre av fyra män och två av tre kvinnor barn mellan förskoleålder och vuxen ålder.

Intervjudeltagarna kan grovt delas in i två grupper som skiljer sig mycket åt vad gäller livssituation. Den första gruppen hade innan fängelsestraffet relativt socialt ordnade liv, var etablerade på arbetsmarknaden eller studerade på högskola och uppger att de enbart begått ett

---

¹⁴ Se teori

¹⁵ Klass 1 för män och klass 2 för kvinnor.

brott. Den andra gruppen har avtjänat flera fängelsestraff, begått upprepade brott och uppger att de haft ett missbruk. I jämförelse med fångpopulationen framstår de intervjuade som grupp som något mindre resurssvag¹⁶ (se t.ex. Nilsson 2002).

Resultat och analys

Presentationen av resultat och analys görs utefter de huvudteman, varav flera har underteman, som analysen har utmynnat i. Huvudtemana är: ”Ankomsten”, ”Barnen”, ”Att avvika från fångpopulationen”, ”Att vara kvinnlig fånge är att uppfattas som avvikande” och ”Avdelningen”. Två är väldigt centrala i kvinnornas berättelser (”Barnen och ”Att vara kvinnlig fånge är att uppfattas som avvikande”) medan framför allt ett tema är centralt i männens berättelser (”Avdelningen”). I citaten anges intervjudeltagarna med K för kvinnor och M för män samt ett nummer.

Under intervjuernas gång framträdde ett tydligt mönster där kvinnliga och manliga intervjudeltagare skiljde sig åt. De manliga intervjudeltagarna talar om fängelset och sina upplevelser utifrån en självklar och underförstådd syn på fängelset som ett fängelse för män och en intagen som en manlig intagen. Kvinnoanstalter och kvinnliga fångar är inget som överhuvudtaget berörs, även på direkta frågor har de ingen uppfattning om det. De kvinnliga intervjudeltagarna förhåller sig genomgående i sina berättelser till manliga fångar och mansanstalter. De är hela tiden medvetna om att de är ett undantag från normen i fängelsesystemet (mannen) men även normen i samhället (den normativa feminiteten). Kvinnorna tolkar sig själva och sina upplevelser utifrån genus, normalitet och avvikelse, även om de inte använder de begrepp och det akademiska språk min tolkning bygger på. Männens berättelser handlar till stor del om olika sätt att framställa sig som maskulin medan kvinnornas handlar om att ständigt vara avvikande, i förhållande till en manlig norm i fängelset och en kvinnlig norm i samhället. Männerna pratar om hur det är att vara fånge medan kvinnorna pratar om hur det är att vara en kvinnlig fånge. Med tanke på att fängelset genomsyras av en manlig norm och manliga värderingar är detta ett väntat resultat (jämför t.ex. Thomas 2003; Hilde & Claezon 2005).

---

¹⁶ Fyra av sju intervjudeltagare, personer av båda könen, bedöms motsvara ”resursstarka fångar”. Jag har inte ställt frågor om utbildning, anställning och ekonomiska problem men i de flesta intervjuerna framkom information som möjliggör en bedömning av livssituationen.

Ankomsten

Intervjudeltagarnas berättelser om dagen de kom till fängelset visar en tydlig skillnad i bemötandet av kvinnor och män. Männerna berättar att de efter inledande visitationer och ombyte tas in på avdelningen där de visas runt av personal som går igenom regler och praktisk information. Kvinnorna tas, efter samma inledande rutiner, till avdelningen och lämnas direkt med de andra intagna. Ingen kvinna berättar att hon fått hjälp av personalen utan alla påpekar att de inte fick någon hjälp eller instruktioner om vad de skulle göra. Det var upp till de andra intagna att se till att de nyanlända kvinnorna kom i ordning och fick veta vad som gäller.

K3: Så det som hände var att jag hade väl tänkt att någon form av plit typ skulle installera en men så var det ju inte. Man blir typ tagen in till avdelningen så var det typ 'här visa henne'.

I: Så det var de andra intagna som fick visa?

K3: Ja precis.

K2 beskriver det på följande sätt:

K2: Många tjejer som kommer in // till och med när det kom in riktigt unga tjejer som för första gången i sitt liv då blir inkastade på en stor anläggning. Och liksom (anstalten) är i mångas ögon, bara namnet får ju liksom många att rysa. // Och då bryter ihop och kan vara hur ledsna, förvirrade, de har en avtändning, de har allt. Och det finns ingen personal överhuvudtaget som kan förklara hur det praktiska går till eller ser till att de får sina praktiska saker, visar hur man skriver en hemställan om att jag behöver ett par brallor, jag behöver duscha. Det finns ingenting utan de blir bara inkastad på en avdelning där de andra intagna helt enkelt får stötta och reda ut situationen och försöka hjälpa den här tjejen och sen kvart i åtta låses hon in och gråter och gråter. // Så var det även för mig när jag kom.

Varför skiljer sig mottagandet beroende på om den intagna är kvinna eller man?

Kriminalvårdarna verkar utgå från att de intagna kvinnorna kommer att ta hand om och hjälpa den nya. En möjlig tolkning är att det grundar sig i ett antagande att kvinnor är feminina och alltså omhändertagande. Att kvinnor inte informeras om regler kan bero på att kvinnor inte ses som ett hot, man utgår från att de är lugna och kommer att anpassa sig. På manliga anstalter finns ibland en annan, hårdare och mer fientlig, stämning och männen för fram en hypermaskulin bild av sig själva. I fängelset är det inte accepterat eller önskvärt att framstå

som svag eller behövande.¹⁷ Personalen vet vilka förväntningar som finns och deras beteende kan tolkas som ett sätt att hjälpa den intagne att inte verka svag eller ovetande. Det kan även grunda sig i att kriminalvårdarna antar att män inte är omhändertagande och hjälper varandra så även om den nya mannen visade sig ”svag” så skulle han inte bli hjälpt. Om det finns en kamp mellan intagna och personal¹⁸ kan beteendet tolkas som ett sätt att markera mannens underläge genom att ta ifrån honom maskulina egenskaper som självständighet, styrka och makt. Till skillnad från kvinnor kan män i större utsträckning anses behöva kontrolleras, eftersom de upplevs som ett större hot, vilket kan göra att man lägger större vikt vid regler. Eftersom männen själva inte lägger någon stor vikt vid detta är det svårt att avgöra om de upplever beteendet som hjälp eller en utmaning av deras maskulinitet.

Barnen

Fem intervjudeltagare, två kvinnor och tre män, hade under tiden för fängelsestraffet barn. Totalt hade de åtta barn varav tre var i förskoleåldern, två i yngre skolålder, en tonåring och två vuxna barn. Männens (minderåriga) barn bodde hos sina mammor medan kvinnornas barn var placerade i kvinnans familj eller fosterfamilj genom socialtjänsten förutom ett som bodde med sin pappa. Intervjudeltagarna bodde i olika utsträckning tillsammans med sina barn innan och efter fängelsestraffet.

Genomgående har kvinnorna, inklusive kvinnan utan barn, fokuserat mer på barn och föräldrarollen under intervjuerna. De har tydligt kopplat frågan om barn till sin roll som mamma inte som förälder. De upplever att det finns särskilda förväntningar och fördömanden på grund av att de är mammor som sitter i fängelse. Att männen pratar mindre om barn och föräldrarollen innebär inte att de inte bryr sig om sina barn. De män som har minderåriga barn uppger att det jobbigaste med att sitta i fängelse var att vara borta från sina barn (liksom kvinnorna med barn). Det skilda fokuset beror troligen på att föräldrarollen tydligare förknippas med den normativa femininiteten som sammanknippas med en naturlig modersinstinkt (se Lander 2003a). Att vara en dålig mamma är något av det värsta en kvinna kan vara, ”*det mest förbjudna*” (K2). Förväntningarna på män som föräldrar är inte lika höga och en frånvarande pappa döms inte lika hårt (se Belknap 1996). Det faktum att kvinnornas barn inte bodde med någon av sina föräldrar kan ha gett större skuld känslor och pålagd skuld utifrån.

---

¹⁷ Se Avdelningen

¹⁸ Se Avdelningen

Anstalten och barnen

Kvinnorna med barn pratar mycket om praktiska förberedelser kring barnen innan fängelsevistelsen. Kvinnorna hade en period i frihet mellan häktning och fängelsestraffet medan männen överfördes direkt från häkte till fängelse, möjligheterna för männen att förbereda barnens situation kan därför antas ha varit mer begränsade. Kvinnorna talar dock mycket om det praktiska kring kontakten med barnen även under tiden på anstalten vilket männen inte gör i samma utsträckning. K2 upplever att anstalten försvårar kvinnornas kontakt med barnen.

K2: De har sina barnombudsmän men jag kan inte se att de jobbar för barnen. De har en besökslägenhet // du får inte vara där med dina barn själv oavsett hur du bedöms som mamma. // Den nyttjades inte tack vare att det var såna höga krav och det sitter så många kvinnor som inte har det skyddsnetet att det finns // den vuxna som ska komma in med dina barn får ju absolut inte varit dömd de senaste fem åren, och en kvinna som lever i kriminalitet har ofta ett nätverk som också är kriminella eller de får inte ha missbruksproblem vilket också då om kvinnan har ett missbruk så ja de flesta omkring henne har också ett dokumenterat missbruk. // Så där stod en lägenhet oanvänd för att de hade ett krav som i mina ögon inte är rimligt. // Det var ungefär som att det där var till för att drabba dem som de inte ansåg skulle ha sina barn.

Kvinnan menar att anstalten motarbetar de kvinnor som de anser vara dåliga mammor. Hon tycker också att det ställs orimliga krav som många kvinnor inte kan uppfylla eftersom de (som grupp) har en dålig livssituation. De män som har barn säger att personalen inte pratar särskilt mycket om barn överhuvudtaget. Kvinnorna upplever att de flesta i personalen inte talar om barnen, i alla fall inte på ett stöttande eller uppmuntrande sätt. När jag frågar K2 om personalen pratar mycket om barnen svarar hon efter lång tystnad:

K2: Nej. Eller lite både, inte direkt positivt kan jag inte tycka. Nej.

I: Pratar man negativt om barnen?

K2: Nej inte negativt men alltså det här (paus) Jag tänker på den här föräldrakursen. // Det är väl det enda där man pratar om barnen, och där man pratar om värderingar till barnen sen kan man ha en viss del av programmen där det kommer in. Annars är det rätt tyst om barnen, väldigt, väldigt, VÄLDIGT tyst. Vi efterlyste Bryggan¹⁹, dem var en gång under

---

¹⁹ Bryggan är en ideell förening som ger stöd åt barn med föräldrar i fängelse. Bland annat har de verksamhet för att stötta föräldrar i anstalt i deras föräldraskap (Bryggan, 2014).

de två åren jag var där // Nej det pratas inte om barnen. // Det är så svårt för dem att göra det. Utan då vänder de på steken och liksom nästan tänker att alla är olämpliga att ha barn bara för att man sitter då som intagen.

Ingen man säger att Kriminalvården skulle haft några åsikter eller omdömen om deras föräldraskap. Skillnaden kan bero på att en mamma som är kriminell inte bara bryter mot lagen utan även mot den normativa femininiteten. Modersrollen ses som en av kvinnans viktigaste funktioner medan män i vårt samhälle inte förväntas ta samma ansvar för barnen.

Flera intervjudeltagare nämner att personalen använder indragna telefon- och besökstillstånd och permissioner som hot för att få de intagna att bete sig som de önskar. Men det är bara kvinnorna som kopplar det till kontakten med barnen. Två kvinnor menar att personalen ofta använder kontakten med barnen som hot för att få kvinnorna att bete sig som de vill eller för att straffa de som anses vara dåliga mammor (jämför Lutze 2003:191). Efter att K2 har talat om hur personalen hotar med att inte få ringa till barnen frågar jag:

I: Använder man barn liksom som en maktfaktor?

K2: O ja, O JA MYCKET. Tyvärr. (skrattar uppgivet) Ja det gör man, jag hade ju turen att få åka till Gruvberget²⁰ i slutet // Och där förstod man ännu mer skillnaden på att sitta som man och kvinna. // Killarna brukar fajtas för att träffa sina barn, men det är mer fajten mot Kriminalvården, det är egentligen inte för att träffa barnet i sig. Så där hjälper det ju inte att hota med att du får inga permissioner eller du får inga telefonsamtal eller du får inga besök av dina barn om du inte gör som vi säger eller så. Medan kvinnorna skulle göra allt i sin makt för att behålla det här telefonsamtalet. // Så många gånger tvingas de (kvinnorna) att ta beslut, gå behandlingar eller program som de innerst inne liksom känner att det är inte rätt // men anstalten tycker ju det och de får då, inte skriftligt givetvis, men de får förklarat för sig muntligt att om du inte gör det här kommer du inte få dina permissioner. Och det kommer bli indragna besök och telefontillstånd.

Att man från Kriminalvårdens sida utgår ifrån att det är ett effektivt hot att ta bort kontakten med barnen speglar hur utbredd föreställningen om kvinnor som självklara mödrar är. Intervjudeltagarens tolkning varför det inte används som hot mot männen är att männen antingen inte ansöker om att få träffa sina barn eller att kontakten med barnen är mindre viktig för dem. De manliga intervjudeltagarnas berättelser tyder inte på att barnen är mindre viktiga för dem men att kontakten i allmänhet är mindre och att de träffar barnen i mindre

---

²⁰ Gruvberget är en särskild anstalt dit intagna kan få åka på kurser bl.a. föräldrakurser. Den intagna får ta med sig sin familj (Kriminalvården 2014f).

utsträckning.²¹ K2's uttalande speglar en föreställning om att män kan välja bort sina barn medan detta inte är en möjlighet för kvinnor.

"Det mest förbjudna" – att vara mamma och sitta i fängelse

En central del av kvinnornas berättelser var upplevelsen av att ses och behandlas som en dålig mamma. De upplever att Kriminalvården som institution och personalen tycker att alla kvinnor som sitter i anstalt är dåliga mammor. Ofta får kvinnorna höra rakt ut att de inte är lämpliga eller bra mammor. K3 säger att vara mamma och sitta i fängelse automatiskt innebär att andra ser dig som en dålig mamma. (Det är inte hennes egen uppfattning som framförs utan bilden av andras uppfattning.)

I: Man kan inte vara mamma och brottsling?

K3: NEJ. Då är man inte en bra mamma.

De upplever även att det anses vara värre att vara en mamma som sitter i fängelse än att vara en pappa som sitter i fängelse.

K2: Den här synen att du kanske inte ens skulle ha dina barn för att du sitter ju i fängelse. // De kunde ju förklara för personer hur olämplig man var som förälder. // Och ett barn som har sin mamma i fängelse verkar som bli lite mer utsatt än om pappan är i fängelset, för samhället är det svårt att greppa liksom att mamman är i fängelset. Det spelar nästan ingen roll varför mamman är i fängelset, för mamman har gjort det som är det mest förbjudna, hon har hamnat där och lämnat sitt barn.

Anledningen till att kvinnorna anses vara dåliga mammor beror antagligen på den starka kopplingen mellan en normativ femininitet och en naturlig modersinstinkt. En "riktig" kvinna ska vara omhändertagande och mjuk, en kvinna som hamnar i fängelset har övergett sitt barn (inte frivilligt) och har ingen möjlighet att vara en sådan mamma som samhället förväntar sig. De män som har barn nämner aldrig att andra skulle ha sett dem som dåliga pappor, även om flera berättar om egna skuld känslor över att inte finnas hos sina barn. Maskulinitet är inte lika tydligt kopplat till att vara den som tar hand om barnen. Det är vanligare att kvinnan har huvudansvaret för barnen oavsett om båda föräldrarna eller bara den ena (oftast mamman) bor med barnet.

---

²¹ Se Barnens närvaro och frånvaro

”En kvinna kan ju inte stänga av tankarna på sina barn” - barnens närvaro och frånvaro

Barnen är mer närvarande hos kvinnorna i samtal med andra men även i form av besök jämfört med männen. Två män säger att deras barn antingen varit en gång på besök eller inte alls eftersom de inte ville utsätta barnen för fängelsemiljön eller berätta att de sitter i fängelse av omtanke om barnet.

I: Och fick du ha någon kontakt med barnet²² under tiden?

M3: Nej vet du vad som var grejen, tänk dig skammen och skulden att du sitter där. Tänk att du ringer ditt barn och bara ’hej hur mår du?’ Hjärtat går ju i tusen bitar, mitt hjärta skulle göra det och troligtvis barnets också. Och barnet skulle ’pappa vart är du? När kommer du?’ Vad ska du svara? Alltså jag kan säga idag, mitt barn är idag (låg/mellanstadieålder)²³ och jag jobbar fortfarande på att... Barnet vet ju att jag jobbar på KRIS och vet vilka KRIS är men jag har fortfarande inte kommit in i det där att pappa har suttit i fängelse // jag har alltid velat ha barnet förskonad från allt det där men jag kan tänka mig att barnet måste mått jättedåligt att pappa är bara borta.

K2 resonerar enligt följande:

K2: Bland männen så är det så att männen väljer att inte ansöka om besökstillstånd till sina barn för att inte Kriminalvården ska kunna ha det vapnet emot dem. Det har jag hört, det är jättevanligt. Och det kan väl inte en kvinna göra, jag kan ju inte stänga av tankarna på hur mina barn har det i skolan, hur mår de hos (personen de bodde med)²⁴ // alltså det är omöjligt. Men männen gör ju det, på något sätt gör dem det. // För att de oftast inte har varit den som har gjort allt det här på utsidan.

K2 har andra tankar kring männens motiv men det intressanta är att hon säger att en kvinna inte kan välja att inte ha kontakt med barnen. Hon tar för givet att en kvinna med barn inte kan låta bli att tänka på sina barn men det är något som (i alla fall vissa) män kan göra. Den enda förklaringen som ges är att kvinnan är kvinna och att hon har tagit större ansvar för barnen tidigare. Enligt den normativa feminiteten är en naturlig modersinstinkt självklar och det verkar som att kvinnorna själva inte ser det som ett alternativ att välja bort sina barn. En förklaring till att en del män valt att ha mindre kontakt med sina barn kan vara att de dels vet

---

²² Han eller hon har ersatts med ”barnet”.

²³ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

²⁴ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

att barnen är hos sin andra förälder samt att de kanske inte har varit en lika stor del av barnens liv tidigare.²⁵

Av de som besöks av barnen verkar kvinnorna ha tätare kontakt med besök flera gånger i månaden. K3 träffade sitt barn varje helg varav varannan helg övernattningsbesök. M4 träffade sitt barn en gång i månaden och ville inte ha övernattningsbesök. Utöver besök verkar barnen vara mer närvarande på kvinnornas avdelningar genom att man pratar om barnen ofta. Även den kvinna som inte själv har barn tar upp att man ofta pratar om barn. M4 säger att de intagna pratar om barn men att det framför allt är något han talade om med de som han såg som sina vänner.

Att avvika från fångpopulationen

Gemensamt och mycket centralt för de intervjudeltagare som tillhör den ”resursstarka” gruppen är upplevelsen att avvika från Kriminalvårdens förväntningar på en fånge. Detta avvikande, att inte uppfattas som en typisk kriminell och att inneha resurser som man inte förväntas ha upplevs av de flesta som något som är en nackdel under fängelsetiden. De som, förutom sitt brott och fängelsestraff, i övriga samhället skulle uppfattas som mer ”normala” än övriga fångar upplever att de i fängelset är avvikande. För kvinnorna handlar det framför allt om att Kriminalvården och personalen uppfattar dem som avvikande från andra fångar. För männen handlar det om att personalen uppfattar dem som avvikande från andra fångar men även risken att andra fångar uppfattar dem som avvikande som män. Bilden av en kriminell är så oförenlig med den normativa feminiteten att alla kriminella kvinnor uppfattas som avvikande kvinnor. Att vara kriminell är inte i samma utsträckning oförenligt med att vara maskulin. Flera forskare menar att den maskulina fängelsekulturen enbart är en förstärkt form av de maskulina koder som finns i det omgivande samhället (se t.ex. Sabo m.fl. 2001; Yewkes 2005). Detta kan förklara varför enbart avvikande manliga intagna kopplar det till genus, de intar en underordnad maskulinitet medan alla kvinnliga fångar antas reproducera en underordnad feminitet. En gemensam faktor för de mer ”resursstarka” var att deras utbildning, arbetslivserfarenhet och avsaknad av missbruk inte passade in i Kriminalvårdens program. Ändå vill Kriminalvården att de ska genomgå programmen eftersom fångar ”ska” det. Detta ledde ofta till problem för den enskilde intagna men även för personal och andra fångar. För flera innebar även deras avsaknad av typiska problem att de inte kunde ges några fördelar, andra intagna kunde erbjudas behandlingar eller utslussåtgärder om de skötte sig bra

---

²⁵ De intervjuade kvinnorna har varit ensamstående föräldrar.

medan de resursstarka inte hade något de kunde erbjudas. Det finns även en frustration hos kriminalvårdarna att dessa individer leder till problem för att de inte kan använda sina vanliga formulär och behandlingar.

I: Jag tänker det här du passade ju inte riktigt in i deras mall så. Eftersom du inte var missbrukare eller kriminell. Var det en fördel eller var det en nackdel?

K2: Nackdel

I: Hur reagerade de på det här?

K2: På något sätt så tycker ju dem att de ska försöka få den intagna att inte begå nya brott // och när de inte kan göra det för att det finns ingen anledning till någon oro då finns det en stolthet, då skriver man inte det. Utan du motarbetas istället på något sätt. // Jag fick inte ett enda privilegium för de hade inget att ge mig. // Och då sa jag så här, att jag tänker ju så här då, låt det vara så den här tiden då för jag är ju privilegierad när jag kommer hem för de tjejerna som har det här missbruket eller har den här kriminaliteten de är inte lika privilegierade den dagen man går utanför.

K3 säger att man rakt ut sa att man inte vet hur man ska hantera henne som intagen.

K3: Några plitar sa att jag avvek från det normala där inne. Den normala internen och att de inte riktigt visste hur de skulle hantera det.

I: Varför avvek du?

K3: Eh. För att jag nog var för mycket en vanlig människa tror jag, eller så här att jag läste på universitet, och inte hade någon missbruksproblematik och dessutom hade begått (ett brott med ovanligt motiv).²⁶

Ytterligare ett problem som de resursstarka tar upp är att de upplever att deras högre utbildning och större kännedom om rättigheter leder till att personalen uppfattar dem som ett hot mot personalens auktoritet, ett hot som bestraffas.

Att vara kvinnlig fånge är att uppfattas som avvikande

Manliga intagna och mansanstalter är ständigt närvarande i kvinnornas berättelser men kvinnliga intagna existerar inte i männens berättelser. Den som tillhör normen behöver sällan tänka på de ”andra” medan den avvikande ständigt jämförs med normen. Kvinnorna är

---

²⁶ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

mycket medvetna om att de som kvinnor är avvikande i kriminalvården och anser att deras avvikelser ofta leder till negativa konsekvenser. Detta är ett centralt ämne för kvinnorna och flera av deras medintagna som ständigt jämför sin egen situation med situationen för manliga intagna.

K1: Jag tror nästan på något sätt kanske att vi har det tuffare än vad killar har. Inte att killar inte har det jobbigt men jag tror att tjejer har det ännu värre på något sätt.

I: Vad skulle du tro... Vad är skillnaden?

K1: (suckar) Det är så mycket liksom, jag vet inte hur jag ska förklara. En kvinna är alltid en kvinna liksom. De som har barn, återigen till den här barnfrågan. Barnen vänds verkligen emot mamman när hon sitter inne. Killar har lättare tror jag att få besök av sina barn och sina flickvänner än vad vi tjejer har. // Killar som sitter i fängelse tror jag att de har tjejer som inte är dömda men oftast tjejer som sitter i fängelse har killar som är dömda. Det blir jättesvårt att få ta emot besök, att pappan kommer med barnet det är i princip omöjligt liksom. Jag tror att det är där det är svårt. // Och sen så tror jag att det är lättare på manliga anstalter att få bättre utslussmöjligheter. Jag kan inte statistiken men överlag vad man hör. (Manlig f.d. intagen)²⁷ har fått komma på vårdvistelse flera gånger fast han har massa misskötsamheter. Jag tror att utslussmöjligheterna är mycket lättare för killar än för kvinnor och jag vet faktiskt inte vad det beror på.

K2 tar upp bristen på program som är anpassade efter kvinnors problembild. Hon är dömd för ett brott i samband med våld från en manlig partner och menar att detta är vanligt bland de kvinnliga intagna. Hon resonerar som följande:

K2: Jag kommer ju från en sån situation som många kvinnor kommer ifrån // man sitter för ett våldsbrott som har hänt i en nära relation och det handlar många gånger om kvinnor som har blivit utsatta för våld om och om och om igen. // Och det finns inget program som Kriminalvården har för oss tjejer då // Det vi behöver är ju ett program eller terapikontakt eller vad man nu vill ha där man får verktygen att man inte väljer att leva med en man i ett destruktivt förhållande någon mer gång och det finns inte. // Där finns inget, där brister ju kriminalvården. För kriminalvården är så utstuderat skraddarsydd utefter killarnas, för att det sitter ju vad är det 5500 tror jag varav 300 är kvinnoplatser eller vad det är. Så de har ett enda program då som ska vara utefter kvinnor. Det är det enda och sen har de på (anstalten) // ett kvinnoprojekt som hade ansökt om en

---

²⁷ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

psykoterapeut som var där en eller två dagar i veckan och de flesta fick vänta över ett år ens för att få en kontakt där. I övrigt finns det ingenting.

Efter att K2 har tagit upp en lång rad saker som hon menar skiljer sig åt mellan manliga och kvinnliga anstalter frågar jag om detta är något som de intagna pratar mycket om.

K2: Ja. // De flesta känner ju någon som har suttit på en manlig anstalt. // Så man hade ju mycket kunskap, det brevväxlas mycket. Så ja visst är det så. Vi beställde in Kumlas kiosklista bland annat. Det var fyra gånger mer tillåtna saker än vad vi hade på två säkerheter lägre. //

I: Mm så man pratade ganska mycket om skillnader?

K2: Ja o ja hela, hela tiden. Det är ju det som drev de som fajtas. Det är det som driver lite.

De intervjuade kvinnorna tar upp en lång rad saker som man anser skiljer sig mellan kvinnliga och manliga anstalter. T.ex. nämns att säkerheten ökas för kvinnor på grund av saker som hänt på manliga anstalter, program som kvinnor uppskattat tas bort på grund av att de inte visar effekt på män, kvinnor placeras på fel säkerhetsklass för att det finns för få platser, kvinnor får hårdare straff för mindre allvarliga misskötsamheter, män får använda datorer och internet i större utsträckning och kvinnor har svårare att ta emot besök på grund av färre anstalter och längre avstånd hem. Kvinnorna upplever inte bara att de blir annorlunda behandlade än männen utan att de även uppfattas som mer avvikande för att de är kvinnor och kriminella.

I: Kan du känna att du blivit sämre bemött för att du är kvinna och kriminell?

K1: Ja det kan jag känna. Det är liksom mer okej att en kille är kriminell än en tjej. Tjejer ska liksom vara de här fina, söta, de som inte begår brott och det kan man känna av. Framför allt av personal på (häkte) för dem är inte vana att ha kvinnor där. // Och där kunde man verkligen känna av det här tydliga att jag är kvinna och borde liksom inte. De säger ju inte det rakt ut men man känner av det här att kvinnor bör inte vara kriminella.

I: jag tänker det är ganska intressant att du säger hur en tjej ska vara, en kvinna ska inte begå brott, man ska vara söt och tyst och snäll och så.

K1: (skrattar) Precis.

I: Kan man få den uppfattningen av personalen i fängelset också?

K1: Ja. Inte rakt ut liksom så men absolut det kan man få. Just det här, jag har fått höra det flera gånger, 'du som är så söt och trevlig liksom // Men vad gör du här i fängelse, du som jobbar så bra, du som är så trevlig och söt och du ser inte ut som en narkoman och kriminell' och så här. Det finns en viss bild av att kriminella kvinnor måste vara elaka och kaxiga och liksom tatuerade överallt, jag är också tatuerad, men jag tror att det finns en speciell bild att vi är på ett speciellt sätt.

K1 säger att hon tydligt har fått höra av personal att hon inte passar in på fängelset på grund av att hon inte passar in i den bild som de har av en kriminell kvinna. Deras beskrivning av henne som trevlig och söt och att hon inte ser ut som en kriminell visar att det finns en klar bild av hur en kriminell kvinna är som inte stämmer överens med en normativ femininitet. En kriminell kvinna förväntas se annorlunda ut (på ett mindre feminint sätt) och ha ett annorlunda beteende än andra kvinnor. Kvinnorna uttrycker även att de blir behandlade som avvikande eftersom riktiga kvinnor inte ska vara kriminella, det är "*mer okej att en kille är kriminell*". Kvinnorna möter ett dubbelt straff eftersom de både brutit mot lagen och mot det beteende en kvinna förväntas ha (jämför Young & Reviere 2006:3; Heidensohn & Silvestri 2012:351).

Kvinnokläder som ingen vill bära

Flera av de intervjuade, både kvinnor och män, tar självmant upp de kläder de tillåts bära på anstalten.²⁸ Flera män nämner det i förbifarten, t.ex. vilken färg det var på anstaltsklädseln. Två kvinnor lägger betydligt större vikt vid kläderna och kopplar klädseln till det faktum att de är kvinnor och förväntningar på dem som kvinnor. De uttrycker att Kriminalvårdens särskilda kollektion utformad för kvinnor är könsstereotyp och att de intagna kvinnorna inte vill ha kläderna på sig. K3 beskriver vad de intagna på hennes anstalt uppfattat som motivet bakom utformningen. Den som tagit fram kollektionen ska ha sagt att den babyrosa färgen skulle få kvinnor att må bra.

K3: Ja men man hade ju fått någon form av kvinnokollektion som hade framtagits av någon konstnär i samarbete med kvinnor på Hinseberg vilket var någon mjukisdress som var babyrosa. Och så någon slags babyrosa klänning. Det var ingen som ville använda den här babyrosa mjukisdressen för man såg ut som en stor jävla bebis. (skrattar högt).

I: Så folk var inte så nöjda med dem?

---

²⁸ Enbart en kvinnlig intervjudeltagare nämner att vissa privata kläder tillåtits på en öppen anstalt..

K3: (skrattar igen) Nej folk var fruktansvärt missnöjda med dem (skrattar högre). Men sådana mjuka färger skulle få kvinnor att må väldigt bra.

I: Var det något man sa eller?

K3: Nej det var den här konstnären som hade sagt det och sen så drev ju alla med det hela tiden. Till och med plitarna drev med det för det var så absurt för de tyckte ju också att de här rosa grejerna var väldigt fula.

I: Var det några som hade på sig den här kvinnokollektionen?

K3: Ibland hade någon på sig det som ett skämt.

Babyrosa är en färg som vanligtvis förknippas med små flickor, som många i dagligt tal skulle kalla för ”tjejfärg” utifrån en föreställning om att flickor särskilt gillar söta och ”mjuka” saker. Det kan även kopplas till den infantilisering av kvinnor som nämns i den tidigare forskningen (se Lindberg 2005). Det antas att vuxna kvinnor i anstalt vill klä sig i sådant som utanför anstalten troligen främst skulle bäras av flickbarn. K2 säger att kläderna *”är nästan ett hån mot kvinnan // För de är inte ens praktiska heller till vissa saker”*. Hon påpekar att kvinnokollektionen innebär att även de kvinnor som inte vill bära den får färre plagg av de andra kläderna. De båda kvinnorna skrattar högt under samtalet om kvinnokollektionen. De tycks inte identifiera sig med den bild av kvinnor som Kriminalvården i detta fall i deras ögon förväntar sig. Deras uppfattning är att övriga intagna inte heller bar dessa kläder förutom om man gör det som ett skämt.

På öppna anstalter kan man få ha på sig en del privata kläder vilket var en källa till konflikter eftersom det fanns åsikter om vilken klädsel kvinnorna skulle få använda. K3 menar att anledningen till att det fanns åsikter från anstaltens sida var att kvinnorna skulle lära sig att bete sig på ett ”passande sätt”. Hon nämner att det fanns regler om vilka kläder man fick bära varpå jag frågar:

I: Hur fick man klä sig då?

K3: Man fick till exempel inte vara för avklädd. // Gränsen var ganska godtycklig beroende på vilken plit det var. Shortsen fick inte vara för korta eller linnet kunde vara vitt så det var lite genomskinligt det var stötande. Man fick absolut inte ha bikini på sig.

I: Mm. Vad tror du var poängen med det här att man inte fick vara för avklädd eller liksom, hur motiverade man det?

K3: Man motiverade ju inte det. Utan det var liksom för att man skulle lära sig att bete sig helt enkelt.

I: Lära sig? Beter man sig fel om man har för lite kläder? (skrattar)

K3: Ja så uppfattade jag det i alla fall att man liksom skulle lära sig att inte vara en anskrämlig person och klä sig på ett passande sätt. Ja. Skulle inte visa för mycket hud helt enkelt (skrattar)

I: Var det mycket konflikter om det här med vilka kläder man fick ha?

K3: Ja på sommaren var det det för det var ju då man vill klä av sig. Och på vintern var det ganska mycket konflikter för de ytterkläder som fanns var kalla // Allting jackor, vantar det var mansgrejer.

I: På vilket sätt var det mansgrejer?

K3: Allt var jättestort (skrattar) // så var det nästan med alla kläder att de var väldigt stora så man gick alltid i för stora kläder (skrattar). //

Av citatet framkommer det att det som avsågs med ”passande” klädsel var att det inte ska vara för avklätt. Min tolkning är att kontrollen av ”opassande” kläder kan ses som en kontroll av kvinnornas sexualitet, en ordentlig kvinna ska inte visa upp sin kropp. Eftersom kvinnorna inte vet hur man ”ska” bete sig blir det anstaltens uppgift att lära kvinnorna hur man ska klä sig för att uppfylla en normativ femininitet. En ”normal” kvinna är inte sexuellt utmanande utan hennes sexualitet är passiv medan den avklädda intagna kvinna uppfattas som opassande eller utmanande och signalerar en aktiv sexualitet vilket Kriminalvården i detta fall menar är opassande (jämför med Landers resonemang om ”horan” och ”madonnan” 2003a:40-41).

Kvinnor som svaga och offer

I Kriminalvårdens officiella dokument och skrifter om kvinnor i anstalt betonas att en stor andel av de kvinnliga intagna har utsatts för våld i relationer eller sexuella övergrepp. Enligt handlingsprogram och riktlinjer är det något som personalen ska ha särskild kunskap om och något kvinnorna ska få hjälp att bearbeta²⁹. Detta är något som K2 hade velat ha men menar inte finns.

---

²⁹ Se t.ex. Somander 1998:24; Kriminalvården 2012; Kriminalvården 2013:3; Kriminalvården 2014b:3.

I: Då är ju en av de här punkterna att man skriver att många av kvinnorna som sitter i fängelse har utsatts för sexuella övergrepp eller våld i nära relationer. // Var det något som de pratade om?

K2: Ingenting. // Inget om sånt hörde jag mer än att det efterlystes då (skrattar). Men inte att det var någonting på gång. // Mycket samtalsterapi det är vad tjejerna efterlyser. Mycket, mycket, mycket mer och mera föreläsningar utefter våld och sådana här grejer. Program just för kvinnor utsatta för våld i hemmet.

K2 menar att det finns en dubbel syn där vissa kvinnor ses som offer (eller att de begått brott för att de inte haft något val) och därmed bemöts med större förståelse medan andra anses ha ”*val som alla andra*” vilket leder till ett rårare bemötande utan förståelse för situationen. De kvinnor som uppfattas som offer och har en mer passiv roll får ett bättre bemötande än den som har begått ett aktivt brott. Det kan tolkas som att den som uppfattas som mer feminint avvikande bestraffas med ett sämre bemötande. K3 berättar att frågan om våld och övergrepp tas upp i VINN³⁰ som ett av flera ämnen. Hon upplever till skillnad från K2 att kvinnor i princip bara tillåts vara offer.

K3: Varje tillfälle var någon form av problemområde typ jag och min självbild, min familj sen skulle man prata om missbruk, sexualitet och något om våld.

I: Våld som man själv utövade eller våld mot en själv?

K3: Jag tror det var nog våld mot en själv. // Det var också väldigt att man utgick från att alla kvinnor hade problem med sin sexualitet.

I: Och på vilket sätt skulle man ha problem med sin sexualitet?

K3: Ja alltså dels så var det väl någon tanke om att man inte hade någon form av sunt förhållningssätt till sin egen sexualitet. Och att typ alla hade varit utsatta för övergrepp.

Programmet tar inte bara upp våld i nära relationer och sexuella övergrepp utan här behandlas även bilden av en felaktig relation till sexualitet, kvinnornas sexualitet måste diskuteras och problematiseras. Ingen av männen har nämnt att deras sexualitet har blivit föremål för diskussion eller problematiserande från Kriminalvårdens sida.

---

³⁰ VINN är det enda program som är särskilt utformat för kvinnor.

K3 problematiserar det faktum att Kriminalvården utgår ifrån att kvinnor har problem inom flera områden. När hon i programmet inte vill eller kan definiera dessa problem hos sig själv leder det till frustration och bestraffningar från programledarna. Hon upplever även i andra situationer att Kriminalvården hellre vill se henne som ett offer än som en förövare. Genom att tilldelas en offerroll riskerar hon att tas ifrån sitt aktiva handlande och göras till ett passivt objekt som inte kan påverka sitt eget liv (jämför Ulmanen & Andersson 2006). En tolkning är att man hellre vill se kvinnor som offer eftersom det stämmer in på bilden av en kvinna som passiv och svag jämfört med att se henne som en aktiv förövare vilket signalerar aktivitet och styrka, något som kopplas samman med maskulinitet. Ingen av männen nämner att de som personer eller deras handlingar förknippats med en offerroll. Troligen består både den kvinnliga och den manliga fångpopulationen av individer som kan ses som offer, förövare eller båda rollerna, möjligen i olika utsträckning. Det problematiska blir, enligt mig, när Kriminalvården lägger på individer, och behandlar dem utefter, en roll som de själva inte identifierar sig med särskilt om denna roll baseras på förväntningar kopplat till deras biologiska kön. I studien finns två kvinnor som begått grova våldsbrott, den ena beskriver sitt brott som en konsekvens av och ett svar på en utsatthet (för våld) medan den andra beskriver sitt brott som ett aktivt val som hon frivilligt och med ett uttänkt motiv genomfört. Den kvinnan som beskriver sig själv mer som en aktiv förövare upplever att personalen ändå vill se och behandla henne som ett offer.

K3: Jag tänker att kvinnor kanske ses som ett offer så kanske man kan bli förlåten eller bli förstådd liksom för sina handlingar på ett annat sätt än vad en man kan.

I: Jag tänker eftersom du ändå sa så där att du inte passade in också på grund av ditt brott, att det fanns annorlunda motiv, såg man dig som ett offer eller liksom förstår du?

K3: Då är jag ju inte det.

I: Och hur ser man det då istället?

K3: Som någonting man inte vet hur man ska hantera. // Eftersom man aldrig heller ville diskutera saker på ett intellektuellt plan utan allt var på känsloplan så blev det nog också svårt.

I: Det fanns ingen tanke om att det (brottet) kunde vara något liksom uttänkt eller något som man gjort medvetet?

K3: Nej

I: Jag tänker att om de inte kunde se dig som ett offer kunde de inte se dig som en förövare istället?

K3: Jo, eh (hon tvekar) jo. fast det gjorde de nog inte heller.

Tre personer tar upp sexuella förbindelser mellan personal och intagna. K1 berättar hur manlig personal ibland utsätter intagna kvinnor för verbala och fysiska närmanden. Hon berättar om en kvinna som tagit mycket illa vid sig och där den manliga personalen förflyttades efter att händelsen tagits upp med annan personal. I berättelsen beskrivs kvinnan som den svagare parten som har utsatts för ett olämpligt beteende från en person i en maktposition. M4 berättar om kvinnlig personal som har sexuella förbindelser med manliga intagna. I dessa fall beskrivs situationen och de inblandade på ett annat sätt. M4 har tidigare i intervjun framställt kvinnlig personal som passiva och svaga i sådana sammanhang och jag har strax innan citatet börjar frågat om man inte istället kan se dem som förövare eftersom de i och med sin yrkesroll har en överordnad position. Han beskriver då varför han tror att kvinnlig personal inleder sexuella relationer med intagna.

M4: Ja det är osäkerheten att här kommer jag som ung tjej och blir uppmärksam av en person som har status i det här sammanhanget så att visst det blir att de blir offer på ett sätt. För den som är intagen har ju medvetenheten på ett helt annat sätt. Men inte förövare... Jo förövare i juridisk mening att du har ju svikit din huvudman. // Det finns ju skäl för uppsägning. //

Den kvinnliga personalen beskrivs som osäker och det är framför allt de manliga intagna som beskrivs som drivande. Trots att kvinnan formellt är i en överordnad position så framstår hon som den underordnade medan mannen i vart fall inte beskrivs som ett offer. I juridisk mening kan hon enligt M4 ses som förövare men han verkar tveksam om han själv anser att hon är det. Även K2 tar upp sexuella kontakter mellan personal och intagna, hon beskriver de intagna kvinnorna som mer aktiva och att de eventuellt har ett bakomliggande motiv att de kunde få ut något av relationen. Den manliga personalen beskrivs inte i något fall som svag, underordnad eller offer. Ur ett genusperspektiv kan man tolka dessa berättelser som att personerna i de flesta fall tolkas utifrån förväntningar på sexualitet kopplat till deras kön oavsett deras position som personal eller intagen. Kvinnorna uppfattas antingen som svaga offer vars sexualitet är passiv (en normativ femininitet) eller som aktiv men då med ett bakomliggande manipulerande motiv (avvikande femininitet). De kvinnor som använder sin sexualitet på ett aktivt sätt passar in i den tanke som Kriminalvården har av att de inte vet hur

man ”ska” bete sig utan måste lära sig vad som är passande för en kvinna.³¹ Inte i något fall framkommer en bild av att männen skulle uppleva dessa situationer på ett negativt eller underordnat sätt vilket stämmer överens med en normativ maskulinitet där män alltid är sexuellt aktiva och redo.

Två kvinnor uppger att de upplever att personalen behandlar dem som barn, antingen genom att tillrättavisa dem, på ett sätt som kvinnorna upplever som nedlåtande, eller genom att de har en överdrivet mjuk attityd och ”gullar”.

K2: Det finns de som behandlar en i princip som en hund och så finns det de som behandlar en värdigt och så finns det de som gullar med en ojoj (förställd pipig röst) och det finns allt.

I: Mm. De här som gullar, hur, på vilket sätt gör de det?

K2: Eh. Ungefär som att de kan förstå ens situation. // Men det spelar liksom ingen roll för jag behövde inte gullas, jag är en självständig människa, jag kan ta hand om mig själv. (paus) Jag vet inte det är ungefär som att de pratar med ett barn.

Senare under intervjun berättar hon om ett tillfälle då hon blir tillsagd för att hon röker på en tid och plats som det inte är tillåtet:

K2: Så då står det alltså en personal // kommer då ner till mig och ska förklara för mig då, cirka 40 år, flerbarnsmorsa att jag liksom, det är ungefär som att hon kommer ner och ska förklara till ett barn liksom. Ajabaja (viftar med pekfingret i luften) det där var väl onödigt liksom typ. Eh Jag bara tittade på henne liksom jag är cirka 40 år flerbarnsmorsa liksom. Jag röker när jag vill punkt slut³².

Språket och beteendet som signalerar hennes underordning leder till reaktioner där hon försöker hävda sin självständighet och sin status som vuxen människa. Det verkar som att kvinnorna ofta gör motstånd mot att passiviseras av personalen och vill hävda sig som vuxna självständiga individer, egenskaper som vanligen sammankopplas med maskulinitet medan femininitet i högre grad sammankopplas med just passivitet och underordning.

---

³¹ Se Kvinnokläder som ingen vill bära.

³² Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

Traditionella sysselsättningar

I intervjuerna framkommer inte mycket som tyder på att de arbeten och fritidssysselsättningar som anordnas på fängelserna är kopplade till traditionella föreställningar om kvinnor och män till skillnad från den tidigare utländska och svenska forskningen där en stor del av sysselsättningarna är könsstereotypa (jämför Belknap 1996; Bosworth 2003; Lander 2003a; Laanemets & Kristiansen 2008; Pettersson 2008). Kvinnorna tar visserligen upp att det till exempel finns arbeten med att sy kläder, väva mattor och packa babybags (påsar med barnartiklar som delas ut på bb) men även männen nämner liknande arbetsuppgifter. Kvinnorna kan även arbeta i det som kallas industri vilket oftast är olika former av sorteringsarbeten något som också är vanligt på mansanstalter. Det verkar alltså finnas arbetsuppgifter som är könsstereotypa men även arbetsuppgifter som är könsöverskridande eller neutrala på både kvinno- och mansanstalterna. En kvinna tar dock upp en fritidssysselsättning som anstalten uppmuntrar som hon upplever som könsstereotyp.

K3 Sen på tisdagskvällar kom garntanten så kunde man köpa garn. Så man kunde virka sin konst //

I: Var det som någon slags aktivitet som de anordnade eller?

K3: Ja eller det kändes mer som att det tillhörde någon form av kvinnofängelsekultur att man virkar. // Man hörde på de andra kvinnorna att det gör man på andra anstalter också att man virkar väldigt mycket. Det är som en del av kvinnofängelsekulturen liksom att virka (skrattar)

I: Och hur tänkte du om det?

K3: Ja alltså det känns väl jävligt typiskt att kvinnor ska hålla på att virka för att aktivera sig liksom. Man kunde ju inte få ordentliga träningsredskap eller förutsättningar för någon form av fysisk aktivitet utan då ska man sitta och virka (skrattar mycket högt). //

I: När det kom nya intagna var det vanligt att de liksom kunde virka när de kom dit?

K3: Nej (skrattar mycket högt) men alla började virka. Jo man märkte, det var en sån markör för om man suttit på fängelse innan eller inte om man kan virka. De här kåkfartanterna som har suttit inne i halva sitt liv de var ju riktiga proffs. // Det känns ju också ganska typiskt att det är såna saker, så här kvinnor de ska rehabiliteras genom att väva och virka.

K3 vänder sig mot att anstalten aktivt påverkar att den traditionella sysselsättningen underlättas medan de inte anstränger sig för att förbättra andra sysselsättningar som t.ex. träning.

Avdelningen

Fokus i männens intervjuer ligger på interaktion med och relationer till personal och andra intagna. Ett centralt tema är stämningen på avdelningen mellan intagna och personalen. Vad gäller kontakten med andra intagna talar männen mycket om att ta på sig en roll och framföra en viss typ av personlighet (en mask) som är starkt kopplad till den typ av hypermaskulinitet eller överdrivna form av hegemonisk maskulinitet som presenteras i den anglosaxiska forskningen (se t.ex. Messerschmidt 2001; Sabo m.fl. 2001; Yewkes 2005). Vad gäller kontakten med personalen talar männen om två typer av stämning, den ena är en konflikt och kamp mellan grupperna med minimal kontakt och den andra är en situation där man kommer överens och kan umgås.

"Nu pratar inga med plitarna"

Den stämning som männen i första hand talar om, och som en kvinna menar är vanlig på mansanstalter, är en ständigt pågående konflikt med personalen ("plitarna"). Flera män beskriver även en annan stämning med bättre relationer mellan intagna och (viss) personal där de kan umgås och samtala vilket flera män föredrar. Det framkommer att det inte riktigt är accepterat att vilja ha en närmare och mer kommunikativ relation med personalen.

M2: Det kan bli sånt klimat alltså, 'nej nu pratar inga med plitarna och den som pratar med plitar får ta sitt pick och pack och gå härifrån' och när alla i avdelningen säger så kan man inte gå emot det. Det kvittar om du tycker att en plit är schysst. // Om någon känner sig orättvist behandlad och några går ihop en hel avdelning och ingen pratar med plitarna då blir det vi och dem och det är inte bra. Det klimatet, då blir det hårt klimat och förr eller senare så smäller det. // Men det är skönare när alla kan prata och plitarna kan komma och så. Vårdarna kan komma och prata med en så på ett mänskligt sätt och inte hela tiden gå efter paragraferna utan kan se mellan fingrarna liksom att 'ja egentligen får du inte ha tretton skivor men det ska vi kunna ordna'. // Ja alltså istället för 'nej du får bara ha fem skivor punkt slut, nej för det står här i reglerna', men det stör ju ingen liksom. // Då blir man liksom 'men va fan är ditt problem liksom'. Vi har ju med regler på avdelningarna och vi kan se till att du kommer till ett arbete där du inte trivs varje dag

I: Skulle du säga att det är en del av ett maktspel gentemot de här dåliga kriminalvårdarna?

M2: Ja det blir ju lite så.

I: Mm. Och vad använder de då som sin... På vilket sätt visar de sin makt?

M2: Nej men det är väl dåliga nyheter och sånt. 'Nej men du får inga permissioner, du kommer inte få någonting' och så här liksom. // Då kan man ju inte göra någonting. I slutändan är det de som vinner ändå men däremot kan de också få en jävla trå.. alltså jobbig arbetsplats där de tycker att det är jobbigt att komma dit varje dag. // När de kommer in på avdelningen flyttar alla på sig // 'Vad fan gör ni här, här får inte ni sitta det här är vårt. Gå härifrån jävla horor liksom vad fan vill ni'. Så det kan gå så liksom och det är en sån skör tråd och en balans. Man måste hitta den balansen och det är ju skönare när man har det klimatet att alla kan sitta tillsammans och äta // Det är ändå skönt, då har man inte rustningen på sig.

M2 berättar att personalens agerande och maktutövande antingen kan påbörja eller driva på konflikterna, det blir en kamp om vem som har makten vilket är en central del i maskuliniteten där ingen vill visa sig svag (jämför Bruhn 2006). Andra män berättar även om manlig personal som de upplever som överdrivet macho vilket kan trigga de intagna.

Den hårda och konfliktfyllda stämningen som är den dominerande i männens berättelser, och som även verkar vara den bild kvinnorna har av manliga fängelser, stämmer överens med bilden av en hypermaskulin man som gör motstånd och står på sig. En maskulin man låter inte andra bestämma över honom eller trampa på honom. De flesta männen uttrycker dock att de föredrar en annan stämning där man i större utsträckning har en "mjukare" attityd och som uppmuntrar till samarbete mellan personal och intagna. Denna bild stämmer inte överens med bilden av den hypermaskulina fången och det kan vara därför männen signalerar att det inte riktigt är okej att ha den åsikten. Flera säger att det är de intagna, som kollektiv, som avgör stämningen även om det i slutändan är de intagna som förlorar, eftersom personalen har den formella makten. Det ligger något triumfatoriskt i resonemanget att visserligen kan personalen bestämma i slutändan men i sådant fall gör vi deras liv till ett helvete. Trots att man i slutändan alltid är i underläge kan man göra motstånd och vara en aktiv person, en central del i maskuliniteten.

K2 var mycket missnöjd över relationen mellan intagna och personal på hennes anstalt och menade att hon ville ha det mer som det är på manliga anstalter.

K2: // Jag vart vansinnig, då satt personal i intagnas knän och sådar och umgås. Och det ska inte vara så // Jag bara 'du ska ut härifrån, du har ingenting på vår avdelning att göra här'. //

I: Varför tror du... Du tror inte att det är så på manliga?

K2: Då har man bara (bankar i bordet) så fort det kommer en plit knackas det. Då vet alla att vad vi än gör nu får vi vara uppmärksamma. // Liksom, du vill ju inte ha dem där. Jag vill ju veta, om jag står och pratar med någon vill ju jag veta, de kunde ju stå bakom här. Det sker inte på en manlig, de har hört, någon har ropat i hela korridoren att det är en plit på avdelningen. // Och tjejkarna som bodde på min avdelning fick lära sig jävligt fort att annonsera när de kom så vi var mycket osams om det där på (avdelningen).³³

Kvinnorna beskriver att de inte önskar ha mycket social kontakt med ”plitarna” men det är inte lika dominerande i deras berättelser. Även kvinnorna gör motstånd men två kvinnor berättar att de mycket snabbt blir bestraffade om de ifrågasätter personalen eller bemöter dem på ett otrevligt sätt. Att kvinnor bestraffas hårdare kan bero på att deras misskötsamhet står i konflikt med den normativa feminiteten, en kvinna som ”missköter” sig bryter inte bara reglerna utan hon bryter även mot normer kring hur en kvinna ”ska” bete sig. Om kvinnor förväntas vara lydiga och passiva uppmärksammas troligen deras misskötsamhet i större utsträckning jämfört med männen som beter sig mer som personalen förväntar sig. Om man förväntar sig ett sämre beteende från männen är det inte konstigt att mindre misskötsamheter inte uppmärksammas eftersom det är så män uppfattas vara.

Att bära en mask

I detta avsnitt diskuteras relationerna med andra intagna och strategier för att passa in. Flera män berättar om den sorts maskulinitet som många män i fängelset aktivt väljer att framföra. De berättar att det är en bild som inte stämmer överens med deras egen uppfattning om sin person. Det är en ”roll” som man spelar eller en ”mask” som man tar på sig för att skydda den egna personen. Det viktiga är att inte uppfattas som svag eller annorlunda. Det är en hård och macho maskulinitet som beskrivs vara det man ska passa in i. Intressant är dock att de inte tror att den speglar de andra intagna människors uppfattningar av sig själva, alla verkar spela ett spel utefter en roll som ingen lever upp till men alla förväntar av varandra. M4 berättar att han tror att anledningen till att de flesta spelar en roll är att de är osäkra och att man vill visa sig som den starkaste, trots att man är osäker eller rädd.

---

³³ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av avdelning och anstalt.

M4: Jag gav inte ut så mycket av mig själv och jag såg inte ut som jag gör idag så jag gick in i en roll. Jag kom överens med mig själv, gå in i en roll. //

I: Hur var den rollen?

M4: Jag hade långt hår, långt skägg. Såg ut som en superkriminell. (skrattar)

I: Och vad var poängen med att ha en sådan roll?

M4: För mig själv att känna att jag inte är här.³⁴ // Jag är någon annan.// Som intagen är du tvungen att hålla bort den där personliga sidan för att även om du är trevlig måste du visa att du kan vara otrevlig. (paus) Inte förrän man går vid inlåsning då POW släpper det. En del somnar direkt. Man är så uppbyggd av stress och press. // Det är lite djungelns lag, det är det. // När jag satt med fyra stycken och det enda de pratar om var hur man gjorde sprängningar, hur man tog olika typer av narkotika och såna där saker. Och man kan säga jag har ju inga kriminella värderingar, jag är ingen yrkeskriminell. // Så jag hade inte så mycket intresse och ändå måste jag gå in i den rollen.

M2 beskriver att det finns en beredskap på aggressivitet och fientlighet hela tiden.

M2: Den masken man har på avdelningen så, alltså även om man är sig själv. Även om man är sig själv är det ändå för att (knäpper med fingrarna) när som helst kan det (knäpper med fingrarna) liksom så det är lite så som man är liksom på ett visst sätt på avdelningen. Man är ändå beredd och när som helst kan det liksom vända (knäpper med fingrarna) så och vad som helst kan hända. Så att även om man är trygg får man tänka en extra gång

Det är viktigast att ha masken när man kommer som ny till en avdelning eftersom man kommer att bedömas efter det första intryck man ger. Det sker en slags mätning av ”vem är du och vem är jag? Vem är macho?” (M4). För den som inte passar in och inte kan eller vill spela en roll innebär det en risk eftersom han då inte kan mäta sig med de andra intagna eller den roll som de spelar. I sådana fall kan andra intagna med status gå in och beskydda personen vilket M1 berättar. Det faktum att han även var betydligt äldre än de andra och inte hade en kriminell livsstil gjorde att ”de yngre killarna inte behövde pinka revir på mig” (M1). Han upplevdes inte som ett hot mot deras maskulinitet och status. Egenskaper och beteenden som ger status och skattas högt bland de manliga intagna är i första hand en stereotyp maskulin bild där fysisk storlek och styrka samt status i form av vilket brott du har begått värderas högt. Brottsom signalerar mod och styrka som bankrån och värdetransportrån ger

---

³⁴ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

status till skillnad från brott mot ”svaga” personer, t.ex. barn och kvinnor, vilket signalerar feighet. Andra sätt att få status är att reproducera alternativa former av maskulinitet. Om man inte kan hävda sig fysiskt eller brottsmässigt kan man framhäva andra egenskaper som ger status. Ett sådant exempel är personer som är duktiga på juridik och att tala för sig och som kan hjälpa andra intagna med deras rättigheter.

M4: Jag visste ju, kände ju till regler plus att jag kunde ju kriminalvårdslagen så att när det kom problem med någonting, en överklagan, jag hjälpte de att skriva överklagan, jag hjälpte de med socialtjänsten om de behövde hjälp och såna där saker. // Det är liksom hjärnan så att säga, sen finns det de som är två meter och lyfter 500 kilo i bänkpress som har en annan position // Så på den anstalten fick jag liksom en ledande position. För att jag hade den här förståelsen och jag kunde liksom prata, jag kunde föra mig på det sättet även om jag inte är 1,80 lång. Det fanns ju de som var mycket större men jag försatte mig inte i den situationen att utmana de på det planet.

M4 som betonar sin fysiska underlägsenhet framhäver andra egenskaper som värdesätts vilket ger en ledande position. Att han återkommer till fysisk styrka och säger att han inte utmanar andra på det planet visar att det är tydligt vilken maskulinitet som är den högst skattade i fängelsekontexten. En person med juridiska kunskaper kan dock riskera att uppfattas som ett större hot mot institutionen, de är visserligen inte ett hot säkerhetsmässigt men de kan ställa till med problem om de får igenom olika förändringar eller kan få andra intagna att ställa högre krav. M4 berättar att personalen upplever sådana personer som mycket besvärliga. *”Inte bråkstake på det sättet utan en pain in the ass. // fan nu kommer han igen och ska liksom processa om innehavet av en mugg eller något”*³⁵ (M4). K2 berättar att hon tagit på sig en liknande roll men att det snabbt bestraffades och att hon upplevde att kontakten med barnen hotades.

För kvinnorna var det inte lika viktigt att spela en roll eller framföra en annan bild av sig själva. Två kvinnor berättar att de mentalt förberett sig på och föreställde sig en hård miljö innan de kom till anstalten. Deras bild förändrades när de mötte de andra intagna.

K1: Då var jag jättenervös innan och bara gud de som är där kommer slå mig och herregud jag kommer bli uppäten. Man var lite rädd, jag var ganska ung också så. Mm det var nervöst det var det.

I: Kan du beskriva första dagen när du kom dit?

---

³⁵ Delar av citatet har ändrats för att försvåra identifikation av intervjudeltagaren.

K1: Gud jag var jättenervös men man har en viss, man kan inte visa sig sårbar liksom utan man sätter på sig fasaden direkt liksom så att ingen ska sätta sig på en men sen märkte jag på en gång att jag behövde inte göra det där inne bland de tjejerna som satt där inne utan vi var alla i samma situation och de var jättesnälla och jättetrevliga och de såg att jag var ung och att det var första gången så de tog hand om mig jätteväl.

Kvinnornas mentala förberedelse liknar den mentalitet som ”behövs” på en manlig anstalt. Det kan bero på att de flesta har en bild av fängelser som baseras på föreställningar om manliga fängelser. Den stämning som beskrivs på kvinnoanstalterna stämmer bättre med en normativ femininitet som inte betonar aggressivitet och våld utan relationsskapande och passivitet. Det ska dock understrykas att även kvinnorna beskriver konflikter och aggressivitet och att det i vissa situationer är viktigt att inte vara för personlig eller ärlig för att skydda sig själv, dock i betydligt mindre utsträckning och mindre extrema former än det männen beskriver.

Att låta masken falla

Två män tar upp situationer när man kan låta masken falla. M4 nämner framför allt det fåtal andra intagna som han har skapat närmare relationer till vilka han kan diskutera känsliga ämnen och visa sig ”svag” inför. Sådana närmare vänskapsrelationer nämner flera män och de skiljer sig mycket från den relation de har med övriga intagna. Sådana relationer är viktiga eftersom de ger en möjlighet att visa en mer sann bild av sig själv.

I: Skulle du säga att det är ok att visa sig svag?

M4: Nej, inte i grupp. Inte i grupp. Men i förtroende där är det, jag tror att alla hittar någon som de har förtroende med. // Jag hade på varje anstalt hade jag någon som jag hade liksom, den förtroliga. Som man kunde prata med om sina barn, om känslor.

I: Vad händer med den som visar sig svag i gruppen?

M4: Jag hade två exempel på den sista anstalten. Där var det dels en som var svag i den bemärkelsen att han var lite koko (skrattar) och det visade han, då blir vi osäkra på honom. // Han vill vi inte ha kvar. Det finns två sätt att få bort en person det ena är att helt enkelt spöa honom eller säga till honom att han får dra.

De intagna har ett behov av att visa andra sidor av sig själva som inte passar in i den hypermaskulina bilden av en fånge men det är otänkbart att göra så offentligt inför alla eftersom man riskerar att ses som avvikande och bestraffas. Den som inte lever upp till den

förväntade maskuliniteten löper stor risk att bestraffas, vilket gör att man anstränger sig för att inte visa sig svag.

M2 nämner framför allt behandlingssituationen som en plats där man kan visa sina känslor och sin personlighet vilket skapar band med andra intagna. Till skillnad från ovanstående intervjudeltagare sker detta i en större grupp, dock i en annan situation än på avdelningen och med män som delar samma problem.

M2: Man kommer varandra nära liksom och det följer med utanför också. Utanför det här klassrummet om man säger så, man går ut på avdelningen men man står närmre varandra och det är jävligt bra liksom. // Man pratar ju ändå på ett visst sätt där inne och det är tryggt, där faller lite masken av om man säger så. Den masken man har på avdelningen // men där läggs det ner lite den där attityden. //

I: Vad ser man då bland de andra när masken faller, hur förändras de?

M2: (tystnad) nej men de blir ju mer människor om man säger så. Man hör ju på deras historier och sånt, det blir ju såna frågor, då hör man deras historia, deras uppväxt och vad fan som har gått snett där då och deras svårigheter och deras sorg som de har knarkat på och så här liksom. Och de är vissa folk som bryter ihop och sånt med // och då ser man liksom människan i dem även om de är så här mördare och har gjort sjuka grejer liksom. Och så stöttar man varandra också.

Det är en helt annan bild av de intagna som beskrivs jämfört med den som de beskriver på avdelningarna. Behandlingssituationer beskrivs också som ett tillfälle när de intagna och personalen kan visa varandra en annan sida av sig själva vilket leder till en större förståelse.

I: En del personal var ändå med i programmen och att de också delade med sig lite. Tror du att deras bild av dig förändrades. I och med att de fick ju se en annan sida av dig också?

M2: Ja ja absolut. Ja för jag var direkt ett papper, och tatuerad och sånt och jag var våldsbrottsling och hade gjort många våldshandlingar, sprungit med vapen och sånt. För de var jag skitfarlig och jag fick ha sånt här bälte, bojad så här när jag åkte i transporten. Det kom ju andra fångar helt lösa och undrade vad fan har du gjort. Som Hannibal Lector liksom (skrattar) // och det var den bilden de hade att man var farlig liksom när de läste ens papper. Att man har hängt i vissa organisationer och att man var yrkeskriminell liksom. // Men de sen då blev det helt annorlunda när de fick höra att jag ändå hade hjärna någonstans, då blir det liksom "okej" så blir det annorlunda.

Flera mäns berättelser visar att även om situationen i fängelset och personalen har en förväntning av hur en manlig intagen ”ska” vara som stämmer överens med bilden av en hypermaskulin man så finns det tillfällen då personalen belönar ett beteende som bryter, eller i alla fall dämpar, den maskulina framtoningen. Det gäller t.ex. när personalen får en annan bild av den ”tuffa” yrkeskriminella killen och ser en mjukare och ”mänskligare” sida. En anledning kan vara att den typiskt maskulina mannen utgör ett större hot mot personalen och stämningen på anstalten, en ”mjukare” man är lättare att hantera och därmed bekvämare för personalen och anstalten.

Diskussion

Studien visar att traditionella föreställningar om kön och genus reproduceras och förstärks i svenska fängelser. Kriminalvården, och personalens uppfattningar, bygger på en manlig norm och föreställningar om hur kvinnor och män ”är”, såsom både anglosaxisk forskning om fängelser och svensk forskning om ungdoms- och missbruksvård tidigare visat (se t.ex. Belknap 1996; Thomas 2003; Morash & Robinson 2004; Hilte & Claezon 2005; Mattson 2005; Laanemets & Kristiansen 2008). De kvinnor som inte vill eller kan leva upp till den förväntade femininiteten upplever att de bestraffas samt att Kriminalvården vill förändra dem till en mer passande femininitet. De intervjuade kvinnorna berättar om en tillvaro där de ständigt möts av påpekanden och uttalade eller underförstådda budskap om hur en kvinna ska vara. Vanligtvis innebär budskapet att hon själv eller hennes medfångar inte är ”bra” kvinnor, framför allt betonas deras misslyckanden som mammor. Kvinnorna upplever att Kriminalvården, och övriga samhället, har högre förväntningar på dem som föräldrar jämfört med männen. Enligt Butler (1999) bestraffas den som inte reproducerar genus på rätt sätt. Studiens kvinnor uppger att de som anses vara dåliga mammor (vilket i princip verkar vara alla mammor eftersom det inte anses möjligt att vara kriminell och en bra mamma) bestraffas av personalen. Den dåliga mamman bestraffas med hot från personalen om att förlora möjligheten att ha kontakt med sina barn (jämför Lutze 2003; Young & Reviere 2006). Männen talar inte alls om att de bemöts som dåliga pappor eller att barnen är centrala för Kriminalvården. Liksom den tidigare forskningen visar denna studie att kvinnor i fängelse möter ett starkare stigma eftersom de tydligare bryter mot förväntningarna på en kvinna (jämför Belknap 1996; Hedin 2000; Lindberg 2005). Synen på den dåliga mamman är dock bitvis motsägelsefull, samtidigt som hon nedvärderas och hotas så antas hon till varje pris vilja träffa sina barn. Det kan vara bilden av kvinnan som den naturliga modern som är så

stark att den inte går att bortse ifrån ens när det gäller de kvinnor som har gjort ”det mest förbjudna”.

I många sammanhang finns det förväntningar på de kvinnliga intagna att ha egenskaper som stämmer överens med en normativ femininitet. De antas vara omhändertagande och ”mjuka”. De antas vara intresserade av traditionellt kvinnliga sysselsättningar och de antas vilja bära ”kvinnliga” kläder. De intervjuade kvinnorna framhäver också vissa sidor av sig själva som stämmer överens med den normativa femininiteten t.ex. är modersrollen, som är självklar och inte valbar, mycket central vilket stämmer överens med den tidigare forskningen (Belknap 1996; Owen 2003). Samtidigt finns det ett motstånd mot de förväntningar på dem som kvinnor som de upplever att Kriminalvården har. En kvinna ifrågasätter bilden av henne som ett offer, de andra att de behandlas som barn. Gemensamt är att de vänder sig mot en behandling av och syn på dem som passiviserar och gör dem till objekt för någon annans handlingar och vilja. De vill ses som vuxna aktivt handlande och självständiga individer medan Kriminalvården vill göra dem till lydiga passiva flickor. Även tidigare forskning (angående ungdomsvård) visar att personal uppfattar flickor som offer och har svårt att se dem som aktiva subjekt (Laanemets & Kristiansen 2008).

Lever kvinnorna i studien upp till en normativ femininitet? Kvinnorna upplever att det är mindre accepterat att vara kvinna och kriminell och att det finns ett antagande om att kriminella kvinnor är annorlunda än ”normala” kvinnor, t.ex. förväntas de se mindre feminina ut och bete sig annorlunda. När de inte lever upp till bilden av en kriminell kvinna påpekas det av personalen. Brott och en normativ femininitet är så oförenligt att samtliga kriminella kvinnor antas vara avvikande. Kvinnorna har svårt att accepteras som normativt feminina eftersom att vara kvinna och fånge i sig är avvikande (jämför Young & Reviere 2006; Heidensohn & Silvestri 2012:351). Samtidigt är det inte säkert att de önskar leva upp till en normativ femininitet som passiviserar och begränsar deras liv. Det som ständigt lyser igenom kvinnornas berättelse är den kamp som det innebär att vara kvinna i ett system byggt av och för män. Ständigt hanteras de som avvikande, inte enbart från ”normala” kvinnor, utan även i fångpopulationen³⁶. De intervjuade kvinnorna tar upp en rad negativa konsekvenser som de menar beror på att kriminalvården är anpassad efter en manlig fånge. Det faktum att kvinnor utsätts för negativa konsekvenser på grund av att de är en så liten del av fångpopulationen stärks av svensk och anglosaxisk forskning om fängelse (se t.ex. Belknap 1996; Bosworth

---

³⁶ Se Kriminalvårdens bild av kvinnliga fångar.

2003; Lutze 2003; Zaitzow 2003; 2008/09:RFR9). Ytterligare ett tema som återkommer i den svenska forskningen är kontrollen av kvinnornas sexualitet (se Hilde & Claezon 2005; Laanemets & Kristiansen 2008), något som framkommer även i denna studie. Kvinnorna får veta att de har ett ”osunt” förhållningssätt till sin sexualitet som behöver förändras och läras om. Genom att lära sig en mer passiv och ”passande” sexualitet passar kvinnorna mer in i den normativa femininiteten.

I männens berättelser är relationen till personal och andra intagna central. Flera män berättar om relationen till andra intagna och den roll som många män framför. Den mask de tar på sig för att inte visa någon svaghet visar en bild av en väldigt hård och tuff man som inte stämmer överens med bilden de har av sig själva. Trots att de tror sig veta att även de övriga männen spelar en roll och de t.ex. i vänskapsrelationer och behandlingssituationer ser andra sidor av andra intagna män är det otänkbart att ta av sig masken inför alla. Den roll som flera känner sig tvingade att spela tar mycket kraft och leder till stress och olustkänslor (jämför de Vigdiani 2012). Att många män deltar i detta spel bidrar till att förstärka och reproducera bilden av den hypermaskulina fången vilket i sin tur leder till att beteendet upplevs som naturligt, något som en manlig fånge ”är” istället för ”gör”. Det är inte ofarligt att inte delta eftersom män som uppfattas som svaga kan bestraffas av andra intagna genom utfrysning eller våld. Lutze (2003) menar att straffet i sig avmaskuliniserar mannen vilket gör att den reproducerade maskuliniteten fungerar som ett skydd i den ständigt pågående kampen om att avmaskulinisera andra och förhindra att själv avmaskuliniseras. Studiens resultat tyder på att samma mekanismer verkar på svenska mansanstalter. Männen nämner dock olika situationer där de kan släppa masken, situationer som bör uppmärksammas och uppmuntras.

Vad gäller relationen till personalen är det en aggressiv bild där intagna och personal inte pratar med varandra och ständig är i konflikt som framhävs. Männen uppger dock att de föredrar en stämning baserad på samarbete och kontakt där personal och intagna kan samtala, en uppfattning som dock inte verkar vara helt accepterad. Det kan bero på att en sådan åsikt signalerar att männen inte är så hårda, tuffa och kompromisslösa som de ”behöver” framställa sig för att hävda sin maskulinitet. Männen berättar samtidigt att ett beteende som är ”mjukare” och mindre maskulint ofta belönas av personalen vilket inte stämmer med att genus framfört på ”fel” sätt bestraffas. Den maskulinitet som framhävs i fängelset är dock mer extrem än i övriga samhället, det ”mjukare” beteendet kan eventuellt stämma bättre överens med den normativa maskuliniteten utanför fängelset. Dessutom blir en hypermaskulin man troligen svårare för Kriminalvården att kontrollera vilket kan vara ett motiv till att uppmuntra andra

beteenden. Det verkar som att Kriminalvården både förstärker den överdrivna maskuliniteten, dels genom att den är en reaktion på straffets utformning i sig men även genom att personalen deltar i förväntningar och maktkamper, samtidigt som (åtminstone delar av) personalen uppmuntrar ett beteende som går emot den. Kvinnornas berättelser innehåller mycket lite av uppmuntran eller uppmaningar att bryta mot den normativa femininiteten. Tvärtemot bestraffas kvinnorna ofta för beteenden som bryter mot kvinnliga normer. Det kan bero på att en kvinna som bryter mot kvinnliga normer samtidigt ofta bryter mot bilden av en skötsam fånge som är tyst, inte ifrågasätter och gör som den blir tillsagd. För Kriminalvården är en kvinna som bryter mot normerna mer obekväm eftersom hon kan ifrågasätta och göra motstånd. Lutze (2003) menar att fängelsestraffet innebär att rehabilitera kvinnor till en femininitet som gör att de förblir svaga, passiva, osäkra och underordnade vilket även denna studie tyder på.

Det är uppenbart att förväntningar kopplade till de intagnas kön leder till negativa konsekvenser för både manliga och kvinnliga fångar. Det kan dock vara svårare att motverka männens negativa konsekvenser eftersom de i större utsträckning själva är delaktiga i reproduktionen av genus jämfört med kvinnorna. Bruhns (2013) visar dock att personalens förväntningar och beteende, där manlig personal reproducerar en macho maskulinitet och kan hamna i kamper om maskulinitet med manliga fångar, till stor del kan påverka interaktionen på avdelningen. Enligt Bruhn följer både fångarnas och personalens förväntningar traditionella föreställningar om kvinnor och män vilket riskerar att förstärka den maskulinitet och femininitet som reproduceras. Hans studie visar dock även exempel på personal som utmanar traditionella föreställningar, t.ex. manlig personal som reproducerar andra former av maskulinitet. Ett medvetet arbete som utmanar föreställningar om manligt och kvinnligt kan öppna upp för att fler i personalen reproducerar alternativa former av genus vilket kan påverka fångarnas upplevda behov att framföra en roll av hypermaskulinitet. I ett annat klimat kan männen framhäva andra sidor av sig själva (än aggressivitet, fysisk och mental styrka samt våldskapacitet) och utveckla andra sätt att hantera problem och känslor vilket även bör vara positivt för att motverka återfall i brott. Eftersom personalen har den formella makten och auktoriteten bör ansvaret i första hand ligga på dessa för att förändra situationen.

För kvinnorna verkar det vara Kriminalvården som myndighet och personalen som i stor utsträckning uttrycker förväntningar på kvinnorna och fördömer deras ”misslyckanden” som kvinnor. Det innebär att det finns stora möjligheter för Kriminalvården att minska den skada som kvinnorna lider under tiden i fängelset. Genom att ständigt behandlas som avvikande inte

bara genom att vara brottsling utan även en dålig kvinna möter kvinnorna ett dubbelt straff som ytterligare riskerar att passivisera dem och förstärka deras problem. Om kvinnor är mäns ”brottsverktyg”³⁷ kommer en normativ femininitet inte att hjälpa dem att påverka sin situation. Det krävs en förändring av kriminalvården från en manlig norm till att se människor som individer oavsett deras biologiska kön. Det är inte Kriminalvårdens uppgift att skapa ”kvinnliga” kvinnor eller ”manliga” män. Däremot kan ett medvetet arbete med ett aktivt ifrågasättande av förväntningar på kvinnor och män positivt påverka deras vistelse i fängelset och deras möjligheter att avhålla sig från brott i framtiden.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det är olika aspekter av fängelsevistelsen som är central i kvinnornas och männens berättelser. Männen pratar mycket om interaktion med och relationer till andra, både intagna och personal, medan kvinnorna i stor utsträckning pratar om situationer där de måste förhålla sig till ett system byggt på en maskulin norm. Med tanke på att fängelset genomsyras av en manlig norm och manliga värderingar är detta ett väntat resultat (jämför t.ex. Thomas 2003; Hilde & Claezon 2005). Kvinnorna behandlas enligt och förhåller sig till en normativ femininitet. Männen reproducerar och förväntas reproducera en annan maskulinitet, en maskulinitet som är överdriven i förhållande till den normativa maskuliniteten.

Det finns en rad aspekter som denna studie inte har behandlat som kan påverka reproduktionen av genus i fängelset, studien berör t.ex. inte klass, etnicitet och sexualitet. Genom att intervjua fler personer med större spridning vad gäller klass, etnicitet och sexualitet kan framtida forskning fokusera på hur dessa faktorer samverkar och påverkar upplevelsen av fängelse och reproduktionen av genus. För att få en klarare bild av interaktionen mellan fångarna och personalen och de föreställningar och förväntningar som ligger bakom denna kan studier inriktade på personalen bidra med kunskap. Observationer av de dagliga rutinerna på avdelningarna skulle kunna vara ett sätt att fånga aspekter i interaktionen som inte framkommer i intervjuer.

---

³⁷ Se Kriminalvårdens bild av kvinnliga fångar.

Litteraturförteckning

Tryckta källor

2008/09:RFR9 *Uppföljning av kvinnor intagna i kriminalvårdsanstalt*. Stockholm: Riksdagstryckeriet.

Aspers (2011) *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber.

Belknap, J. (1996) *The invisible woman. Gender, crime and justice*. Belmont: Wadsworth.

Bosworth, M. (2003) Gender, race and sexuality in prison. I: Zaitzow, B.H. & Thomas, J. (red.) *Women in prison. Gender and social control*, s. 137-153. Boulder: Lynne Rienner.

Bruhn, A. (2013) Gender relations and division of labour among prison officers in Swedish male prisons. *Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention*, vol. 14, nr. 2, s. 115-132.

Butler, J. (1999) *Genustrubbel – feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.

de Vigdiani, N. (2012) Trying to be something you are not: Masculine performances within a prison setting. *Men and masculinities*, vol. 15, nr. 3, s. 271-291

Frodlund, Å. (2003) *KRIS. En kartläggning av föreningen Kriminellas Revansch i Samhället. Rapport 2003:7*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).

Hedin, U-C (2000) *Fångarnas föräldraskap – En utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården. Rapport nr 3*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

Heidensohn, F. & Silvestri, M. (2012) Gender and crime. I: Maguire, M., Morgan, R. & Reiner, R. (red.) *Oxford handbook of criminology. Fourth edition*, s. 336-369. Oxford: Oxford University press.

Hilte, M. & Claezon, I. (2005) *Flickor och pojkar på institution – ett könsperspektiv på vården av ungdomar*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset.

Karlsson, J. & Pettersson, T. (2006) Det blir vad vi gör det till! I: Roxell, L. & Tiby, E. (red) *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*, s. 57-84. Lund: Studentlitteratur

Kriminalvården (2000) *Kvinnor i anstalt. Uppföljning och vidareutveckling av "Riktlinjer för fängelsedömda kvinnor"*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

- Kriminalvården (2012a) *Fokusområden 2012. Handlingsplan för kvinnliga klienter i Kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2013) *Handlingsplan för kvinnliga klienter i Kriminalvård 2013. Bilaga 2 Aktuella handlingsplaner. Kriminalvårdens verksamhetsplan 2013*. (Diarienummer 2012–026859) Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2014a) *Klientkartläggning 2013. Ett regeringsuppdrag. En presentation av bakgrundsfaktorer hos Kriminalvårdens klienter*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2014b) *Arbetsplan för kvinnliga klienter i Kriminalvård 2014*. (Diarienummer: 2014–011329) Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laanemets & Kristiansen (2008) *Kön och behandling inom tvångsvård. En studie av hur vården organiseras med avseende på genus. Forskningsrapport nr 1 2008*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Lander, I. (2003a) Genus, normalitet och avvikelser. Med kroppen som utgångspunkt. I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*, s. 21-46. Lund: Studentlitteratur.
- Lander, I. (2003b) *Den flygande maran. En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Avhandlingsserie nr. 11. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lindberg, O. (2005) *Kvinnorna på Hinseberg. En studie av kvinnors villkor i fängelse*. Rapport 14. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Lutze, F.E. (2003) Ultramasculine stereotypes and violence in the control of women inmates. I: Zaitzow, B.H. & Thomas, J. (red.) *Women in prison. Gender and social control*, s. 183-204. Boulder: Lynne Rienner.
- Mattson, T. (2005) *I viljan att göra det normala. En kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Malmö: Égalité.
- Messerschmidt, J.W. (2001) Masculinities, crime and prison. I: Sabo, D., Kupers, T.A. & London, W. (red.) *Prison masculinities*. S. 67-72. Philadelphia: Temple university press.

- Morash, M. & Robinson, A.L. (2004) Correctional administrators' perspectives on gender arrangements and family-related programming for women offenders. I: Schram, P.J. & Koonswitt, B. (red.) *Gendered (in)justice. Theory and practice in feminist criminology*, s. 320-338. Long Grove: Waveland press inc.
- Nilsson, A. (2002) *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Avhandlingsserie 8. Stockholm: Stockholms universitet.
- Owen, B. (2003) Differences with a distinction: Women offenders and criminal justice practice. I: Bloom, B.E. (red.) *Gendered justice. Addressing the female offenders*, s. 25-43. Durham: Carolina Academic Press.
- Pettersson, T. (2008) *SiS vård och behandling ur ett jämställdhetsperspektiv. Allmän SiS-rapport 2008:6*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Pollack, S. (2012) An imprisoning gaze: Practices of gendered, racialized and epistemic violence. *International review of victimology*, vol. 19, nr. 1, s. 103-114
- Sabo, D., Kupers, T.A. & London, W. (2001) Gender and the politics of punishment. I: Sabo, D., Kupers, T.A. & London, W. (red.) *Prison masculinities*, s. 3-18. Philadelphia: Temple university press.
- Sim, J. (1994) Tougher than the rest? Men in prison. I: Newburn, T. & Stanko, E. (red.) *Just boys doing business: Men, masculinities and crime*, s. 100-117. New York: Routledge.
- Somander, L. (1998) *Fängelsedömda kvinnor. Riktlinjer*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Thomas, J. (2003) Gendered control in prisons: The difference difference makes. I: Zaitzow, B.H. & Thomas, J. (red.) *Women in prison. Gender and social control*, s. 1-20. Boulder: Lynne Rienner.
- Tomsen, S. (2008) *Crime, criminal justice and masculinities*. Burlington: Ashgate.
- Ulmanen, P. & Andersson, G. (2006) *Svensk social barnvård ur ett könsperspektiv 1993-2003. En litteraturgenomgång*. SiS följer upp och utvecklar 1/06. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig*

forskning. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Yewkes, J. (2005) Men behind bars: "Doing" masculinity as an adaptation to imprisonment. *Men and masculinities*, vol. 48, nr. 1, s. 44-63.

Young, V.D. & Reviere, R. (2006) *Women behind bars. Gender and race in US prisons*. Boulder: Lynne Rienner.

Zaitzow, B.H. (2003) "Doing gender" in a women's prison. I: Zaitzow, B.H. & Thomas, J. (red.) *Women in prison. Gender and social control*, s. 21-38. Boulder: Lynne Rienner.

Övriga källor

Brottsförebyggande rådet (2013) *Kriminalvård. Personer dömda till fängelse som intagits i anstalt, efter huvudbrott och kön de senaste tio åren*. (hämtat 140529)

<http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/kriminalvard.html>

Bryggan (2014) *Om Bryggan*. (hämtat 140526)

<http://www.bryggan.a.se/>

Kriminalvården (2012b) *Faktablad från Kriminalvården 2012. Kvinnor i anstalt*. (hämtat 140526)

http://www.kvv.se/upload/Informationsmaterial/Faktablad_Kvinnor_121010.pdf

Kriminalvården (2014c) *Statistikportalen Inskrivna 1 oktober. Anstalt: Inskrivna i anstalt den 1 oktober efter kön*. (hämtat 140526)

<http://statistik.kriminalvarden.se/SASWebReportStudio/gotoReportSection.do?sectionNumber=1>

Kriminalvården (2014d) *Kort om kriminalvården*. (hämtat 140526)

<http://www.kvv.se/sv/Om-Kriminalvarden/Kort-om-Kriminalvarden/>

Kriminalvården (2014e) *Kvinnor i fängelse*. (hämtat 140526)

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Fangelse/Kvinnor-i-fangelse/>

Kriminalvården (2014f) *Gruvberget*. (hämtat 140526) <http://www.kvv.se/sv/Fangelse/Vara-anstalter/Gruvberget/>

Tidningen Filen (2014) *En tidning av och för fångar*. (hämtat 140526)

<http://tidningenfilen.se/om>

Bilaga 1. Intervjuschema

Intervjuschemat har använts väldigt fritt och snarare som ett stöd för att inleda intervjuerna och som förslag på ämnen att tala om i de fall intervjudeltagaren inte själv har tagit upp egna ämnen. De flesta har självmant berört många av de föreslagna ämnena utan att jag har behövt ta upp de. För mer information se under avsnitt Metod.

Bakgrund

T.ex. ålder, information om straffet och anstalt(er).

Anstalten

- Första dagen
- Vanlig dag
- Programverksamhet – föreställningar
- Reflektion över då och nu (under och efter straffet)
- Föräldrar och barn på anstalt
- De andra intagna

Personalen

- Beskriv en kriminalvårdare
- Bemötande
- Upplevelse av förväntningar
- Syn på intagna

Föreställningar

- Om fängelse innan
- Av intagna och kriminella kvinnor ur olika rollpositioner (som intagen, som personal, som ”annan”)
- Av intagna och kriminella män ur olika rollpositioner (som intagen, som personal, som ”annan”)
- Kvinnoanstalter
- Mansanstalter

Frigivning och andra myndigheter